

จิตรกรรมฝาผนัง วัดพระปรางค์มุนี

ตำบลม่วงหมุย อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

จิตรกรรมฝาผนังวัดพระปรางค์มุนี

ตำบลม่วงหมู่ อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

จิตรกรรมฝาผนังวัดพระพรางค์มุนี

ตำบลม่วงหมู่ อำเภอเมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

บรรณาธิการ	อาจารย์ณฤทธิ์ ประจงแต่ง	ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม
กองบรรณาธิการ	รศ.ดร.พีระพงษ์ กุลพิศาล อาจารย์สุวัฒน์ บุศย์เมือง อาจารย์รววิทย์ คำพลิก อาจารย์ ดร.วิเนส จันทะวงษ์ศรี อาจารย์กัลยา ภูผา	ผู้ทรงคุณวุฒิสถาบันศิลปะและวัฒนธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิสถาบันศิลปะและวัฒนธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิสถาบันศิลปะและวัฒนธรรม รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม ปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งหัวหน้าสำนักงาน ผู้อำนวยการ รองผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

ผู้ช่วยบรรณาธิการ	นางสาวชุตินา อิ่มนิรันดร์ นางสาวณัฐธวัชรัตน์ ดอกไม้งาม นายสุชาติ อ่อนสันทัต	เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป นักวิชาการศึกษา เจ้าหน้าที่บริหารงานทั่วไป
-------------------	---	---

ผู้แต่ง จุติรัช อนุกุล

พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๗
จำนวน ๑๐๐ เล่ม
ISBN ๙๗๘-๙๗๔-๒๘๓-๐๔๑-๐

จัดพิมพ์และเผยแพร่โดย

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี
๓๒๑ ถนนนารายณ์มหาราช ตำบลทะเลชุบศร อำเภอเมืองลพบุรี จังหวัดลพบุรี ๑๕๐๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๖๔๑ ๓๐๙๖ www.culture.tru.ac.th

พิมพ์ที่ บริษัท พี.เอ.สิฟวิ่ง จำกัด

๔ ซอยสิรินธร ๗ แขวงบางบำหรุ เขตบางพลัด กรุงเทพฯ ๑๐๗๐๐
โทรศัพท์ ๐ ๒๘๘๑ ๙๘๙๐

คำนำ

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ได้ดำเนินโครงการการบูรณาการศิลปวัฒนธรรมกับการเรียนการสอน วิจัย การบริการวิชาการเพื่อพัฒนาท้องถิ่น กิจกรรมวิจัยองค์ความรู้ศิลปวัฒนธรรม ๓ บุรี เรื่องการศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระพรางค์มณี ต.ม่วงหมู่ อ.เมืองสิงห์บุรี จ.สิงห์บุรี เพื่อศึกษาเนื้อหาเรื่องราวของจิตรกรรมฝาผนังวัดพระพรางค์มณีและเพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานในการอนุรักษ์และเผยแพร่เกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังวัดพระพรางค์มณี

สำนักศิลปะและวัฒนธรรมได้จัดทำฐานข้อมูลในรูปแบบสื่อบทวิดิโอพร้อมทั้งหนังสือองค์ความรู้ เป็นการนำเสนอผลงานจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดพระพรางค์มณี เพื่อเป็นการอนุรักษ์และเผยแพร่จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระพรางค์มณีที่มีอายุมากกว่า ๑๐๔ ปี ให้ดำรงอยู่ อีกทั้งทำให้ประชาชนทั่วไปได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระพรางค์มณี มากยิ่งขึ้น

อาจารย์ณฤทธิ์ ประจงแต่ง

ผู้อำนวยการสำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี

สารบัญ

ประวัติวัดพระพรางมุนี ๕

จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ ๖

การดูภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถ ๘

บรรณานุกรม

วัดพระปรางค์มุนี

ประวัติวัดพระปรางค์มุนี

วัดพระปรางค์มุนี เป็นวัดราษฎร์ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ในตำบลม่วงหมู อำเภอมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี สาเหตุที่ชื่อวัดพระปรางค์มุนีเพราะมีพระปรางค์องค์ใหญ่สีทองโดดเด่น คาดว่าวัดสร้างขึ้นสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย วัดเป็นแหล่งท่องเที่ยว มีสิ่งสำคัญ เช่น พระปรางค์สีเหลี่ยมสูงเด่น วิหารหลวงพ่อเย็น พระพุทธรูปปูนปั้นศักดิ์สิทธิ์สมัยอยุธยา หลวงพ่อขาวและหลวงพ่อนาก ซึ่งเล่ากันว่า พระประธานที่ประดิษฐานภายในพระอุโบสถสีทองอร่ามนามว่า พระภูเขาทอง หลวงพ่อใหญ่ชัยมงคล หรือ พระพุทธนิมิตพิชิตมารมหาจักรพรรดิ ประดิษฐานบนศาลาการเปรียญ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์และต้นนารีผลจำลอง ซึ่งอยู่ใกล้กับศาลเจ้าแม่ตะเคียนทอง และด้านหลังวิหารยังมีต้นศรีมหาโพธิ์ ซึ่งบริเวณโคนต้นมีพระผุด ในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเป็นฝีมือชาวลาว ชื่อ นายเพ็ง วาด เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นภาพแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับนรกสวรรค์ บริเวณศาลาวัดมีนารีผล ๒ ผล ที่ได้มาจากหลวงพ่อตู้ อดีตเจ้าอาวาสวัดกลางทุ่ง จังหวัดลพบุรี เคยมีการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์นารีผลเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๙ ทั้งการเอ็กซเรย์ ที่ไม่พบกระดูก เส้นขนบริเวณหน้าผากของมักกะลีผลงอกยาวขึ้น แต่ยังไม่ได้ข้อสรุปว่าเป็นพืชหรือสิ่งมีชีวิต (วัดพระปรางค์มุนี. ๒๕๖๖. ออนไลน์) จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่าปัจจุบันภาพจิตรกรรมได้ลบเลือนไปพอสมควร

ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาผลงานจิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถวัดปรางค์มุนีเพื่อการอนุรักษ์และเผยแพร่ จิตรกรรมฝาผนังวัดปรางค์มุนีปัจจุบันอยู่ในสภาพชำรุดบางส่วนเนื่องจากความเก่าของอุโบสถที่มีอายุมากกว่า ๑๐๔ ปีทำให้ภาพจิตรกรรมชำรุดเสียหาย และยังไม่มีการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลมาก่อน หากไม่ทำการศึกษาวิจัยรวบรวมความรู้เหล่านี้ไว้ภยันหน้าภาพจิตรกรรมอาจลบเลือนสูญหายไปหมด ซึ่งในการศึกษาเบื้องต้นพบว่าเป็นงานจิตรกรรมแบบร่วมสมัยเป็นฝีมือช่างชาวลาว

ที่มีรูปแบบ วิธีการ เรื่องราว ลวดลายแตกต่างจากต่างจิตรกรรมไทยประเพณีดั้งเดิม ดังนั้นควรที่จะได้ศึกษาวิจัย เพื่อองค์ความรู้ดังกล่าวจะดำรงอยู่หากจะต้องบูรณะภายในอนาคต และจะทำให้ประชาชนทั่วไปรู้จักกันอย่างแพร่หลายมากขึ้น

ลักษณะโดยทั่วไปของอุโบสถ

อุโบสถซึ่งเป็นอาคารปูนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศเหนือตามทางขึ้นจากแม่น้ำลพบุรี มีขนาดไม่ใหญ่มากนัก กว้างประมาณ ๗ เมตร ยาว ๑๔ เมตร มีหน้าต่าด้านข้าง ข้างละ ๓ บาน มีประตูทางเข้าด้านและด้านหลังด้านละช่องตรงกลางผนัง อุโบสถหลังนี้ได้รับการบูรณะมาแล้วรูปแบบดั้งเดิมอาจเป็นอุโบสถหลังเล็กมีพาด้านหน้าไม่ได้สูงและใหญ่อย่างที่เห็นมีการต่อเติมเพิ่มความสูงของส่วนหลังคาประมาณ ๒ เมตรเพิ่มส่วนที่ยื่นมุกออกมาทั้งด้านหน้าและหลังมีสาหร่ายรวงผึ้งและลวดลายปูนปั้นประดับหน้าบันตามรูปแบบที่นิยมในปัจจุบัน เจดีย์สร้างครอบฐานเจดีย์เดิมที่คาดว่าสร้างมาแต่สมัยอยุธยาแต่เปลี่ยนแปลงรูปแบบเป็นเจดีย์ทรงแปดเหลี่ยม

จิตรกรรมฝาผนังภายในอุโบสถ

อุโบสถวัดพระพรางค์มณีเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานว่าสร้างในสมัยใดแต่จากคำบอกเล่าของอดีตเจ้าอาวาสว่าผลงานจิตรกรรมฝาผนังแห่งนี้วาดโดยนายเพ็งเมื่อปี พ.ศ.๒๔๖๒อาจสันนิษฐานได้ว่าอุโบสถหลังนี้อาจสร้างแล้วเสร็จในราวปี พ.ศ.๒๔๖๐-๒๔๖๑ หรืออาจสร้างก่อนหน้านั้น ผลงานจิตรกรรมใช้เทคนิคการวาดภาพแบบไทยประเพณีแบบช่างชาวบ้าน สีที่ใช้โดยรวมเป็นสีเทา น้ำตาล ดำ แดงและเขียว ไม่ปรากฏสีฟ้าสีม่วง บริเวณคอกสองเหนือช่องหน้าต่าง ด้านซ้ายและด้านขวาเป็นเรื่องทศชาติชาดกด้านล่างระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพนรกภูมิ ผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพมารผจญและพระมาลัยเสด็จสวรรคตเจดีย์จุฬามณี ด้านตรงข้ามพระประธานเขียนภาพเสด็จกลับจากดาวดึงส์และตอนเสด็จออกผนวช และเขียนลวดลายกรอบโดยใช้ลายดอกไม้ ลักษณะพิเศษอีกอย่างหนึ่งของงานจิตรกรรมในอุโบสถนี้คือการลงชื่อผู้มีจิตศรัทธาบริจาคไว้ได้ภาพทุกภาพ มีการเขียนชื่อแทรกไว้เช่น พ่อผ่องแม่หนองมฤคชาติ ได้สร้างพระสิทธาตุไว้ในพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งหนีพม่าออกบรรพชาขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากความทุกข์เทอญ เป็นต้น

วัดพระพรางค์มุนี

ลักษณะโดยทั่วไปของอุโบสถ
วัดพระพรางค์มุนีที่บุรีระ มี
เจดีย์ทรงแปดเหลี่ยมอยู่ด้าน
หน้า

ภายในอุโบสถมีร่องรอยการ
ยกเสริมเพดานให้สูงขึ้นจากเดิม

พระประธานปางมารวิชัย

จิตรกรที่เขียนภาพในอุโบสถหลังนี้ชื่อนายเพ็ง เป็นจิตรกรท้องถิ่นที่อาจเคยไปดูภาพวาดจิตรกรรมฝาผนังวัดถ้ำตะโก อำเภอท่าม่วง จังหวัดลพบุรี ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากวัดนี้นักนักจิตรกรรมวาดขึ้นราวปี พ.ศ.๒๔๕๗ และอาจนำมาเป็นแรงบันดาลใจในการวาดภาพในอุโบสถหลังนี้ นอกจากนั้นนายเพ็งหรือช่างเพ็งยังได้ไปรับจ้างเขียนภาพในวิหารของวัดธรรมิการามหรือวัดค้ำคาว อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ซึ่งวาดหลังจากที่เขียนอุโบสถหลังนี้ ๕ ปีงานจิตรกรรมที่ช่างเพ็งวาดไว้ในวิหารลงนามไว้ในปี พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นจำนวนเงิน ๙๔ บาท งานจิตรกรรมมีลักษณะและเรื่องราวทศชาติชาดกเช่นเดียวกันกับวัดพระปรารักษ์บุรีแห่งนี้ หากต้องการชมภาพที่สมบูรณ์อาจไปชมฝีมือช่างเพ็งทั้งสองแห่ง

การดูภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถ

การดูภาพจิตรกรรมในอุโบสถอาจจะไม่ได้เรียงลำดับเหมือนการจัดวางภาพในอดีต จิตรกร ได้แบ่งเนื้อหาของภาพออกเป็น ๓ เรื่องได้แก่ เรื่องพุทธประวัติ เรื่องทศชาติชาดก และเรื่องนรกภูมิ

ภาพด้านบนเหนือช่องหน้าต่างเรื่องทศชาติชาดก

ด้านขวามือของพระประธานหากหันหน้าไปทางทิศเหนือจะเป็นเรื่องราวทศชาติชาดกเรียงลำดับชาติที่ ๑-๕ จากมุมขวาไล่เรียงลำดับมาจนสุดผนังด้านหลัง

ชาติที่ ๑ เตมีย์ชาดก บำเพ็ญเนกขัมมบารมี

ชาติที่ ๒ มหาชนกชาดก บำเพ็ญวิริยบารมี

ชาติที่ ๓ สุวรรณสามชาดก บำเพ็ญเมตตาบารมี

ชาติที่ ๔ เนมิราชชาดก บำเพ็ญอุชิฐฐานบารมี

ชาติที่ ๕ มโหสถชาดก บำเพ็ญปัญญาบารมี

ด้านซ้ายมือของพระประธานหากหันหน้าไปทางทิศเหนือเรียงลำดับชาติที่ ๖-๑๐ จากมุม ซ้ายผนังด้านหลังไล่เรียงลำดับมาจนสุดผนังด้านหน้า

ชาติที่ ๖ ภูริทัตชาดก บำเพ็ญศีลบารมี

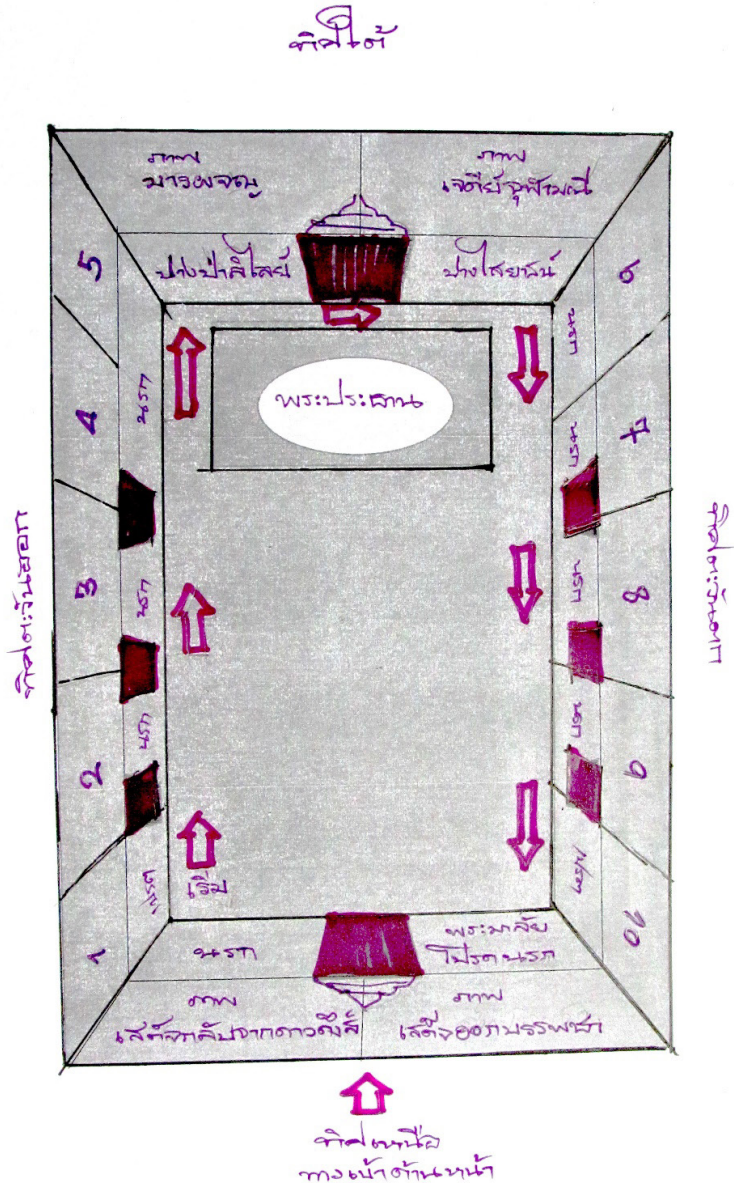
ชาติที่ ๗ จันทชาดก บำเพ็ญขันติบารมี

ชาติที่ ๘ นารทชาดก บำเพ็ญอุเบกขาบารมี

ชาติที่ ๙ วิรุทธชาดก บำเพ็ญสัจจบารมี

ชาติที่ ๑๐ เวสสันดรชาดก บำเพ็ญทานบารมี

ภาพด้านล่างระดับช่องหน้าต่างเรื่องนรกภูมิ ภาพด้านหน้าและด้านหลังเขียนภาพพุทธประวัติ

ภาพ ๔.๗ การจัดวางภาพและการดูภาพงานจิตรกรรมในอุโบสถ

ภาพจิตรกรรมด้านหลังพระประธาน

ภาพ ๔.๘ ภาพด้านหลังพระประธานเขียนตอนมารผจญและภาพเจดีย์จุฬามณี

ภาพด้านหลังพระประธานแบ่งออกเป็น ๔ ช่องมีขนาดกว้างประมาณ ๓๐๐ เซนติเมตร สูง ๑๗๐ เซนติเมตร ขวามือของพระประธานด้านบนเขียนภาพมารผจญ ด้านล่างเขียนภาพปางปาฏิโมกข์ ซ้ายมือพระประธานด้านบนเขียนภาพเจดีย์จุฬามณี ด้านล่างเขียนภาพปางไสยาสน์ปราบอสูรินทราหู

ภาพ ๔.๙ ภาพมารผจญ ขวามือหลังพระประธานด้านบน

เนื้อหาของภาพได้แก่พระพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิในซุ้มเรือนแก้วใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ มีเทวดาอยู่ด้านข้างขวามือของภาพ ๒ องค์ ถัดลงมาด้านซ้าย เป็นภาพพญามารวิสวัตติและพวกยกทัพมาหวังทำร้ายพระพุทธเจ้าด้วยศาสตราวุธต่างๆ ด้านขวาเป็นภาพกลุ่มยักษ์ที่สยบยอมสวามิภักดิ์และนำดอกบัวมาฟังธรรมพระพุทธเจ้า ด้านล่างได้แทนที่ประทับของพระพุทธเจ้าเป็นภาพพระแม่ธรณียืนบิดมวยผมมีจระเข้อยู่ด้านล่างของภาพน้ำท่วมเหล่ามารพ่ายไป ภาพโดยรวมจะเป็นโทนสีเทา สีน้ำตาล มีสีแดงและสีเขียวแทรกบ้างเล็กน้อย เรียกว่าสีเอกรงค์ ยังไม่มีสีฟ้า หรือสีม่วง สีเหล่านี้นำเข้ามาจากประเทศจีนอาจเป็นสีที่หายากและราคาแพง

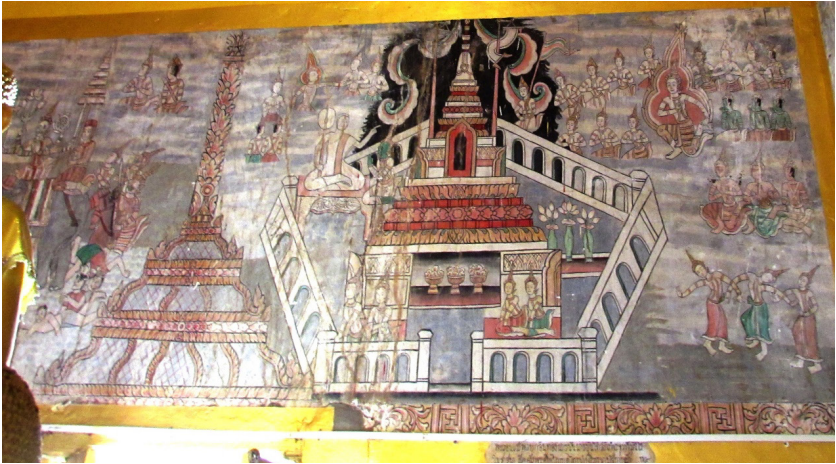
ด้านล่างเขียนข้อความว่า พ่ออ้าแม่หรั้ย สร้างพระพุทธรูปไว้เ็นศาสนา เป็นเงิน ๑๐ บาท เมื่อครั้งมารประจัน

เนื้อหาของภาพได้แก่พระภิกษุในวัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ทะเลาะวิวาทกัน

ภาพ ๔.๑๐ ภาพปางปาลีไลย์ ขวามือหลังพระประธานด้านล่าง

ประพตติตนเป็นผู้สอนยาก พระพุทธเจ้าทรงระอาพระทัยจึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่ในป่าแถบหมู่บ้านปาลีเลยยกะ โดยมีพญาช้างปาลีไลย์คอยปรนนิบัติ เมื่อลิงเห็นเข้าก็นำรวงผึ้งไปถวายบ้างแต่ปรากฏว่าพระพุทธเจ้าไม่รับเพราะว่าในรวงผึ้งมีตัวอ่อนอยู่เมื่อลิงรู้ดังนั้นก็ดึงตัวอ่อนออกจากรวงผึ้งแล้วนำไปถวายพระพุทธเจ้าอีกครั้ง พระพุทธเจ้ารับรวงผึ้งที่ลิงนำมาถวาย ครั้นออกพรรษา พระอนานนท์พร้อมด้วยคณะพระภิกษุได้มากราบพูลอาราธนาพระพุทธองค์เสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร พระพุทธองค์รับอาราธนาจึงเสด็จกลับ ในขณะที่พระพุทธองค์และคณะหมู่สงฆ์กำลังจะออกจากป่า พญาช้างได้เดินตามพระพุทธองค์แต่พระพุทธองค์ทรงห้ามและตรัสให้กลับไปอยู่ป่าทำให้พญาช้างเสียใจล้มลงขาดใจตายไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์ (ส่วนลิงที่ถวายรวงผึ้งแก่พระพุทธเจ้าได้ตกจากต้นไม้จนทิ่มต่อไม้แหลมตาย แต่บุญกุศลที่ทำไว้ก็ไปเกิดเป็นเทพบุตรบนสวรรค์เช่นกัน) บรรดาพระภิกษุผู้ว่ายาก เมื่อทราบข่าวพระพุทธองค์เสด็จกลับมายังพระเชตวันมหาวิหาร ก็รีบเดินทางมาเข้าเฝ้าเพื่อแสดงความสำนึกผิด

ภาพ ๔.๑๑ ภาพเจดีย์จุฬามณีช่วยมือ พระประธาน ด้านบน พระมัลลยสนทนากัพระอินทร์

เนื้อหาของภาพได้แก่พระมัลลยเป็นพระเถระในลังกาทวีป ซึ่งบำเพ็ญธรรมจนบรรลุอรหัตต์ ที่สำคัญคือท่านมีอิทธิฤทธิ์ สามารถเหาะข้ามภพภูมิไปปรกสวรรค์ได้ ครั้งหนึ่งพระมัลลยออกบิณฑบาต มีชายอายุจกเชิงใจเก็บดอกบัวแปดดอกจากบ่อน้ำมาเห็นพระมัลลยเข้าเกิดเลื่อมใสศรัทธาจึงถวายดอกบัวให้ พระมัลลยเกิดมีดำริจะนำดอกบัวไปบูชาพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จึงเข้ามาณแล้วเหาะขึ้นไปยังลานพระเจดีย์ทันที หลังจากได้เดินประทักษิณและบูชาพระเจดีย์ในทิศทั้งแปดแล้ว บังเอิญได้พบพระอินทร์ที่มาสักการะ พระอินทร์แจ้งให้พระมัลลยทราบว่างค์พระศรีอาริยเมตไตรย์โพธิสัตว์กำลังจะเสด็จมาบูชาพระจุฬามณีเจดีย์พอดี จึงคอยทำอยู่

สุดท้าย พระศรีอาริยเมตไตรย์ก็เสด็จเข้ามาถึงลานพระเจดีย์พร้อมบริวารมหาศาล ภายหลังจากมณัสการพระจุฬามณีเจดีย์แล้ว ก็ได้สนทนาธรรมกับพระมัลลยเถระ แล้วตรัสพยากรณ์ว่าหลังจากศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้าสิ้นสุดลงในปี ๕๐๐๐ จะเกิดกัลป์ใหญ่ ผู้คนฆ่าฟันกันจนล้มตายลงหมดสิ้น เหลือแต่คนดีมีศีลมีธรรม จากนั้นจะถึงสมัยแห่งความสมบูรณ์พูนสุขในศาสนายุคพระศรีอาริยเมตไตรย์ ซึ่งหากผู้ใดประสงค์จะได้ไปเกิดในยุคนั้น ก็ให้หมั่นบำเพ็ญกุศล สดับเทศนามหาชาติเวสสันดรชาดก ฯลฯ เมื่อพระมัลลยกลับมาสู่โลกมนุษย์แล้วจึงแจ้งข่าวนั้นแก่ญาติธรรมทั้งปวงให้เร่งทำบุญทำทาน จะได้ไปเกิดในเทวโลกกันทั่วหน้า

ด้านล่างเขียนข้อความว่า พอวอนแม่พลับ ก้อนทองนายบันนายบันสร้างพระจุฬามณีไว้ในศาสนาเมื่อครั้งพระศรีอาริยเมตไตร้นำบริวารมามัสการเฝ้าเป็นเงิน ๑๐ บาท

* (เพน) เป็นคำเขียนในสมัยนั้น ตามหลักฐานที่ปรากฏใ้รูปภาพในอุโบสถ

ภาพ ๔.๑๒ ภาพปางไสยาสน์ปราบอสุรินทรอาหุ อยู่บริเวณด้านล่างซ้ายมือพระประธาน

เนื้อหาในภาพได้แก่ ในสมัยที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวันมหาวิหาร ในนครสาวัตถี อสุรินทรอาหุซึ่งเป็นอสูรอุปราชาของท้าวเวปจิตติอสูรบิดนทร์ผู้ครองอสูรพิภพ ได้สดับพระเกียรติคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากเหล่าเทวดาทิ้งหลาย จึงมีความประสงค์จะฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์ แต่คิดว่าพระพุทธองค์เป็นมนุษย์มีพระวรกายเล็ก ตนเองมีร่างกายใหญ่หากไปเฝ้าก็จะต้องก้มลงมองด้วยความลำบาก เมื่ออสุรินทรอาหุไปเข้าเฝ้าสำคัญตัวว่ามีร่างกายใหญ่โตใหญ่กว่าพระพุทธเจ้า จึงไม่ยอมแสดงความอ่อนน้อม พระพุทธองค์ทรงประสงค์จะลดทิวะของอสุรินทรอาหุอสูร จึงทรงเนรมิตกายให้ใหญ่โตกว่าอสุรินทรอาหุอสูร ทรงนอนในลักษณะเสด็จไสยาสน์ พระเศียรหนุนภูเขาต่างพระเขนย พระบาททั้งสองข้างที่วางซ้อนกันอยู่ สูงใหญ่กว่าอสุรินทรอาหุ อสุรินทรอาหุต้องแหงนคอเพื่อชมพุทธลักษณะ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์พาอสุรินทรอาหุขึ้นไปยังพรหมโลก บรรดาพรหมทั้งหลายมีร่างกายเล็กกว่าพระพุทธองค์และต่างมองอสุรินทรอาหุเหมือนประหนึ่งมนุษย์ดูมดปลวกตัวเล็กๆ อสุรินทรอาหุเกิดความกลัวต้องหลบอยู่ข้างหลังพระพุทธรองค์ นับแต่นั้นมาก็ลดทิวะมานะอ่อนน้อมต่อพระพุทธองค์ และเมื่อได้สดับฟังพระธรรมเทศนาจึงเกิดความเลื่อมใสขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะที่พึ่งสูงสุดแห่งชีวิต

ภาพจิตรกรรมด้านหน้าพระประธาน

ภาพ ๔.๑๓ ภาพด้านตรงข้ามพระประธาน ช้ายมือเป็นภาพทรงออกผนวช

เนื้อหาของภาพได้แก่พระเจ้าสุทโธทนะปรารถนาให้เจ้าชายสิทธัตถะเปลื้องพละในกามสุขในพระราชวัง แต่เจ้าชายสิทธัตถะก็ไม่ได้ทรงยินดีในความสุขนั้น เมื่อพระชนมายุ ๒๙ พรรชาก็ทรงเกิดความเบื่อหน่าย ภาพบนขวาพระองค์ประพาสนอกเมืองระหว่างทางเสด็จประพาสพระราชอุทยานนอกเมืองทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และนักรบวช ก็ทรงสังเวชสลดพระทัย และจึงตัดสินใจออกผนวช ภาพซ้ายบนคือนั้นเจ้าชายตื่นบรรทมแล้วก็ทรงเห็นอาการของนางสนม กำนัล ที่นอนหลับไม่สำรวม ทรงเห็นเป็นดุษฎีปาฐา เป็นสิ่งที่ไร้ชีวิตที่ยังหายใจได้ที่กำลังนอนระเนระนาดปราศจากอาการสำรวม จึงออกพระโอษฐ์ว่า “อาตมาจะออกสู่มหาภิเนษกรรมในสมัยราตรีนี้” เจ้าชายสิทธัตถะนายฉันทนะและม้ากัณฐกะจึงทรงเสด็จออกนอกวังจนถึงแม่น้ำอโนมา ซึ่งเป็นเขตแดนระหว่างเมืองทั้ง ๓ คือ กบิลพัสดุ์ สาวัตถี และไพศาลี แล้วเสด็จลงจากหลังม้าประทับนั่งบนหาดทราย พระหัตถ์ขวาจับพระขรรค์ พระหัตถ์ซ้ายจับพระจุฬา แล้วทรงตัดด้วยพระขรรค์เหลือพระเศศาไว้ยาวประมาณ ๒ นิ้ว นายฉันทนะแสดงความโศกเศร้าและม้ากัณฐกะขาดใจตาย

ด้านล่างเขียนข้อความว่า พ่อผ่องแม่หอม ฤกษ์ดี ได้สร้างพระสิทธาตุไว้ในพระพุทธศาสนา เมื่อครั้งหนีพิมพาออกบรรพชา ขอให้ข้าพเจ้าพ้นจากความทุกข์เทอญ เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๑๔ ภาพด้านตรงข้ามพระประธาน ขวามือเป็นภาพทรงเสด็จกลับจากดาวดึงส์

เนื้อหาของภาพได้แก่พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ และเสด็จกลับจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีพระอินทร์และเทวดาส่งเสด็จมีบันไดแก้วบันไดทองและบันไดเงิน ด้านล่างของภาพมีชาวบ้านมารอรับเสด็จจำนวนมาก พระพุทธเจ้าทรงจำพรรษาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และต้องการจะแสดงธรรมโปรดพุทธมารดา พระนางสิริมหามายาเมื่อสิ้นพระชนม์ ได้ไปเกิดที่สวรรค์ชั้นดุสิต พระพุทธเจ้าเสด็จประทับจำพรรษาที่โคนต้นปาริฉัตรต้นไม้อสวรรค์ เมื่อพระอินทร์ได้ทรงทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาจำพรรษาที่นั่นจึงป่าวประกาศไปทั่วสวรรค์ พระนางสิริมหามายาซึ่งทรงอยู่ในเพศเทพบุตรในสวรรค์ชั้นดุสิตก็ได้เสด็จมาฟังธรรมพระพุทธเจ้าด้วย จึงทรงแสดงอภิธรรมโปรดพุทธมารดาตลอดพรรษาจนพุทธมารดาได้ทรงบรรลุโสดาปัตติผล

เมื่อแสดงธรรมโปรดพุทธมารดาแล้ว วันออกพรรษาจึงทรงเสด็จกลับลง ณ เมืองสังกัสนคร ก่อนพระพุทธเจ้าเสด็จลงพระอินทร์ได้เนรมิตบันไดที่เสด็จลงคือ บันไดทอง บันไดเงินและบันไดแก้ว บันไดทองสำหรับหมู่เทพลงอยู่ด้านขวา บันไดเงินอยู่ด้านซ้ายสำหรับท้าวมหาพรหม และบันไดแก้วอยู่ตรงกลางสำหรับพระพุทธเจ้า หวังบันไดแต่ละอันพาดที่เขาพระสุเมรุเชิงบันไดทอดลงยังประตูเมืองสังกัสนคร ด้วยเหตุนี้วันออกพรรษาจึงถือเป็นวันสำคัญวันหนึ่ง และมีความนิยมทำบุญตักบาตรเรียกการตักบาตรนี้ว่า “ตักบาตรเทโว” ย่อมาจากเทโวโรหณะ แปลว่าตักบาตรเนื่องในวันคล้ายวันพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากเทวโลก

ด้านล่างเขียนข้อความว่า หลงตากังกับหลงตาแสงสร้างพระพุทธเจ้าไว้วันศาสนา เมื่อครั้งไปโปรดพุทธมารดาแล้วลงมาเมืองสังกัสตนครและพวกเมืองนครใส่บาตรเข้าต้ม

วัดพระพรางค์มณี

ด้านขวามือของพระประธานหากหันหน้าไปทางทิศเหนือจะเป็นเรื่องราวทศชาติชาดกเรียงลำดับชาติที่ ๑-๕จากมุมขวาไล่เรียงลำดับมาจนสุดผนังด้านหลัง

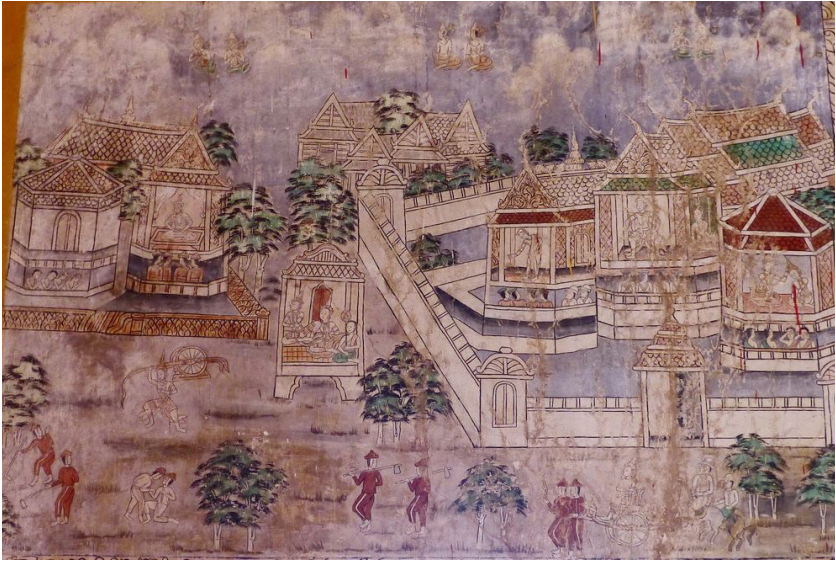
ชาติที่ ๑ เตมียชาดก บำเพ็ญเนกขัมมบารมี

ชาติที่ ๒ มหาชนกชาดก บำเพ็ญวิริยบารมี

ชาติที่ ๓ สุวรรณสามชาดก บำเพ็ญเมตตาบารมี

ชาติที่ ๔ เนมิราชชาดก บำเพ็ญอธิษฐานบารมี

ชาติที่ ๕ มโหสถชาดก บำเพ็ญปัญญาบารมี

ภาพที่ ๔.๑๖ ชาดที่ ๑ เตมียชาดก บำเพ็ญเนกขัมมบารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ ก่อนที่จะมาตรัสรู้เป็นสมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านามพระโคตม ชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเนกขัมมบารมี หมายถึง การออกบวช เตมียชาดก ที่เรารู้จักกันว่า "พระเตมียไ้" มีเรื่องโดยย่อคือพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเตมีย โอรสของพระเจ้ากาสิกราช แห่งกรุงพาราณสี เมื่อพระชนมายุเพียง ๑ เดือน ก็ทรงตระหนักว่าการเป็นกษัตริย์ต้องทำบาป ต้องส่งลงโทษผู้อื่นที่ทำความผิด จึงอธิษฐานทำตนเป็นไ้ และง่อยเปลี้ยเสียขา พระบิดาจึงให้โหรงหลงทำนาย ได้ความว่าพระองค์เป็นกาลกนิแก่ราชวงศ์ให้นำไปฝังทั้งเป็น แต่ก่อนที่พระองค์จะถูกฝังก็แสดงพระองค์ว่าไม่ได้เป็นคนพิการ ทรงเดินได้เป็นปกติ และยังยกรถด้วยพละกำลัง อันเป็นพระบารมี และเล่าความจริงให้สารภีที่กำลังชุดหลุมเพื่อฝังพระองค์ฟัง ว่าพระองค์ไม่ต้องการเสวยราชสมบัติ จึงแกล้งทำเป็นคนพิการ ต่อจากนั้นได้เสด็จออกบวชชาดกเรื่องนี้ เน้นให้เห็นการบำเพ็ญ "เนกขัมมบารมี" คือละทิ้งราชสมบัติเป็นหลัก

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาดที่ ๑ เตมียไ้ บิดาชื่อกาสิกราชมารดาชื่อจันทร์เทวี เทหลวงตารูปสร้างไว้ในพระพุทธรักษา

ภาพ ๔.๑๗ ชาติที่ ๒ มหาชนกขาดก บำเพ็ญวิริยบารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระชนกกุมาร โอรสพระเจ้า อริฏฐชนก กษัตริย์เมืองมิลิลา ขณะที่เสด็จลงสำเภาไปค้าขาย เกิดพายุใหญ่เรือแตก กลางมหาสมุทร พระมหาชนกทรงว่ายน้ำได้คลื่อนอยู่ในมหาสมุทรถึง ๗ วัน นางเมขลา เห็นจึงพุดล่องใจว่าให้พระองค์ยอมตายเสียตามบุญตามกรรม แต่พระองค์ก็ไม่ทรงฟัง ยังพยายามว่ายน้ำได้คลื่อนอยู่ตามเดิมนางเมขลาเห็นเลื่อมใสในความพยายาม จึงอุ้ม พระองค์เหาะไปส่งที่ฝั่ง พระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ วิริยบารมี

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่๒ พระชนกบิดาชื่อพระเจ้าอริฐชนก มารดาพระราชเทวี พ่อเล็กแม่แจ้วสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๑๘ ชาติตี ๓ สุวรรณสามขาดก บำเพ็ญเมตตาบารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพรหมฤๅษี ต้องรับภาระเลี้ยงดูบิดามารดาผู้ตาบอด วันหนึ่งพระเจ้ากบิลยกมราชแผลงศรมาถูกได้รับบาดเจ็บแสนสาหัส แต่ก็ไม่ได้โกรธ กลับแสดงเมตตาจิตต่อ และเทศนาทศพิธราชธรรมให้พระเจ้ากบิลยกมราชฟัง ด้วยอำนาจแห่งเมตตาธรรมทำให้พระสุวรรณสามหายเจ็บปวดรวดร้าวชีวิตมาได้ และบิดามารดาก็กลับมีจักษุติ พระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ เมตตาบารมี

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติตี ๓ สุวรรณสาม บิดาซื้อทกระ พ้อ.(คำลบลื่อนไป).. สร้างไว้ในพระพุทธรศาสนา เป็นเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๑๙ ชาติที่ ๔ เนมิราชชาดก บำเพ็ญอุชิฐานบารมี

เนื้อหาของภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเนมิราช โอรสเจ้าเมืองมิลลา โปรดการบริจาคทานและรักษาพรหมจรรย์ พระอินทร์ทรงพอพระทัยถึงกับให้พระมาตุลีนำทิพยรถมารับไปเที่ยวเมืองสวรรค์ และเมืองนรก แล้วเชิญให้ครองเมืองสวรรค์ พระเนมิราชไม่ทรงรับและเสด็จกลับบ้านเมืองของพระองค์ พอทรงชราก็ออกผนวช พระชาตินี้พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ อุชิฐานบารมี

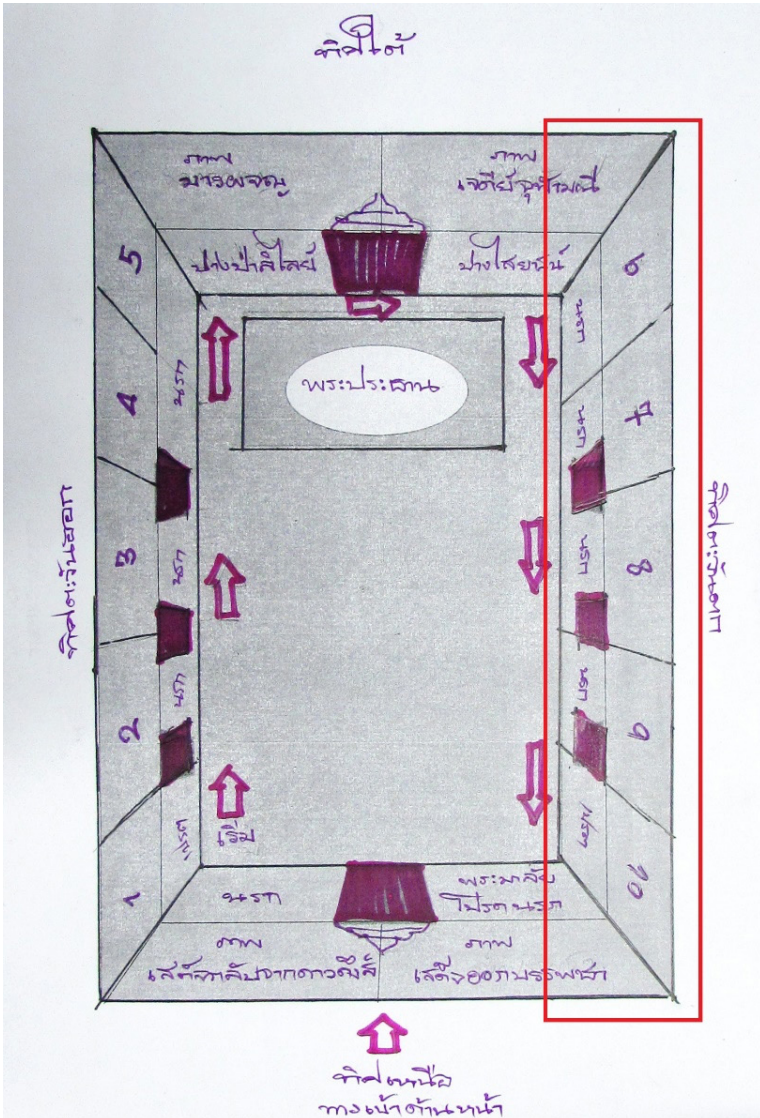
ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่ ๔ พระเนมิราชอยู่ในเมืองมิลลา พ่อโสดแม่ด้อยสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๒๐ ชาดที่ ๕ มโหสถชาดก บำเพ็ญปัญญาบารมี

เนื้อหาของภาพ ได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น พระมโหสถ บุตรเศรษฐี
 ในหมู่บ้านแห่งหนึ่งในนครมิถิลา เมื่อยังเยาว์ได้แสดงสติปัญญาเฉลียวฉลาดมาก พระเจ้า
 วิเทหราชกษัตริย์แห่งนครมิถิลา ทรงทดสอบปัญญาของพระมโหสถหลายครั้ง ก็สามารถ
 แก้ปัญหาได้ทุกครั้ง จนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าวิเทหราช ว่ามีสติปัญญาเหนือกว่า
 ปราชญ์ประจำราชสำนัก ทำให้ปราชญ์ประจำราชสำนักต่างพากันอิจฉา ใส่ร้ายพระมโหสถ
 เนื่อง ๆ แต่พระมโหสถก็ใช้ปัญญาเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง พระราชาจึงทรงนับถือและ
 เชื่อมมั่นในปัญญาของพระมโหสถยิ่งขึ้น และโปรดให้สั่งสอนธรรมแก่พระองค์และ
 ข้าราชการบริพารตลอดมา นอกจากนั้นพระมโหสถยังใช้สติปัญญาเอาชนะศัตรูที่จะมาตี
 นครมิถิลา จนต้องยอมแพ้ทั้งยังต้องทำสัตย์สาบานไม่คิดร้ายใครอีก บารมีประจำ
 เรื่องนี้ก็คือ "ปัญญาบารมี" ด้านล่างภาพเขียนว่าชาดที่ ๕ มโหสถ บิดาชื่อศิริวัตนะ
 เศรษฐี พ่อเปาะแม่อง สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพจิตรกรรมผนังด้านซ้ายของพระประธาน

ภาพ ๔.๒๑ ภาพจิตรกรรมด้านซ้ายมือของพระประธาน

ด้านซ้ายมือของพระประธานหากหันหน้าไปทางทิศเหนือเรียงลำดับชาติที่ ๖-๑๐
จากมุม ซ้ายผนังด้านหลังไล่เรียงลำดับมาจนสุดผนังด้านหน้า
ชาติที่ ๖ ภูริทัตชาดก บำเพ็ญศีลบารมี
ชาติที่ ๗ จันทชาดก บำเพ็ญขันติบารมี
ชาติที่ ๘ นารทชาดก บำเพ็ญอุเบกขาบารมี
ชาติที่ ๙ วิรุทธชาดก บำเพ็ญสัจจบารมี
ชาติที่ ๑๐ เวสสันดรชาดก บำเพ็ญทานบารมี
ภาพด้านล่าง ระดับช่องหน้าต่างเรื่อง นรกภูมิ ภาพด้านหน้าและด้านหลัง เขียน
ภาพพุทธประวัติ

ภาพ ๔.๒๒ ชาดที่ ๖ ฤทธิทัตชาดก บำเพ็ญศีลบารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนาคราชชื่อ ฤทธิทัต โอรสของท้าวทศรถแห่งเมืองนาค วันหนึ่งฤทธิทัตได้ตามบิดาไปเข้าเฝ้าพระอินทร์ เมื่อเห็นทิพย์วิมานก็พึงพอใจปรารถนาจะได้เป็นเช่นนั้นบ้างจึงอธิษฐานถืออุโบสถศีลอยู่ในวังนาค โดยตั้งสัตยาอธิษฐานว่าหากใครปรารถนาในหนึ่ง เอ็น กระดุก หรือเลือดเนื้อของพระองค์ ก็ทรงยินดีสละให้ทั้งสิ้น ขณะรักษาศีลก็มีนางนาคสาว ๆ มาห้อมล้อม ไม้มีความสงบ จึงออกจากเมืองนาคไปอยู่ยังเมืองมนุษย์ ก็ต้องอดกลั้นต่อความโกรธที่ถูกพราหมณ์จับไปทรมานต่าง ๆ นา ๆ แม้มีฤทธิ์ก็ไม่ประทุษร้ายต่อพราหมณ์เหล่านั้น เพราะเกรงว่าศีลจะขาด ในที่สุดก็ได้แสดงธรรมล้างมัจฉาทิฐิของเหล่าพราหมณ์ที่คิดร้ายต่อพระองค์ และกลับสู่เมืองนาครักษาศีลต่อมาจนตลอดชีวิต บารมีในเรื่องนี้ก็คือ "ศีลบารมี"

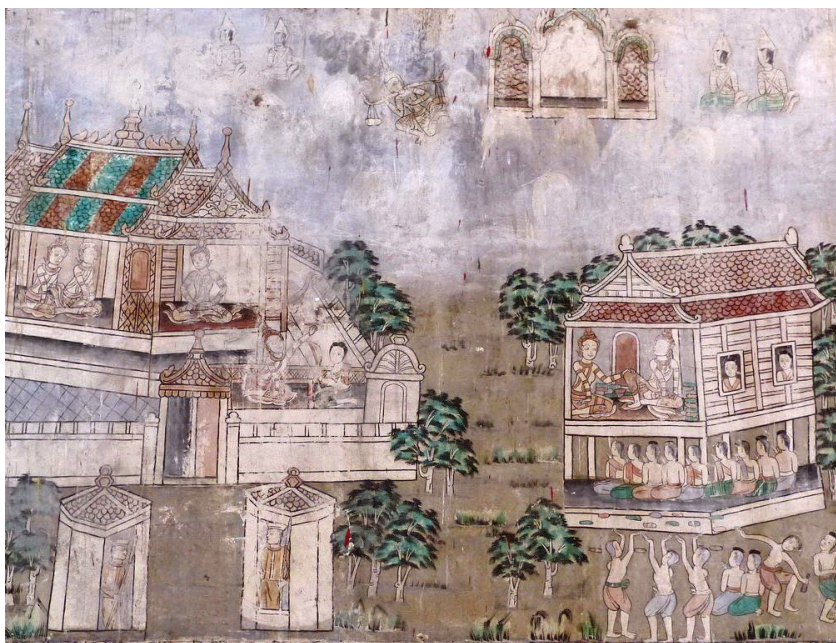
ด้านล่างภาพเขียนว่าชาดที่ ๖ ฤทธิทัต บิดาชื่ออชพรภูษ เจ้าอธิการหยอยสร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๒๓ ชาติที่ ๗ จันทกุมาร บิดาชื่อพระเจ้าเอกราช

เนื้อหาของภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น จันทกุมาร โอรสของพระเจ้าเอกราชแห่งกรุงบุพผวัตติ พระเจ้าเอกราชมีบุโรหิตราชครุเป็นพราหมณ์ชื่อ กัณฑหาละ ที่ทุจริตฉ้อราษฎ์บังหลวง ชอบรับสินบนจึงวินิจฉัยคดีอย่างไม่ยุติธรรม ทำให้ประชาชนเดือดร้อนไปทั่ว วันหนึ่งมีการร้องทุกข์ขึ้น พระจันทกุมารได้ตัดสินใจคดีใหม่ให้มีความยุติธรรม ผู้คนต่างสรรเสริญยินดี พระเจ้าเอกราชจึงตั้งให้จันทกุมารเป็นผู้วินิจฉัยคดีแทน พราหมณ์กัณฑหาละจึงโกรธแค้นผูกอาฆาตพยาบาท และได้ออกอุบายว่าถ้าพระเจ้าเอกราชอยากไปเกิดบนสวรรค์ให้บูชาด้วยพระราชาบุตร พระราชาธิดา ช้าง ม้า วัว ควาย ให้ครบอย่างละสี่ พระเจ้าเอกราชหลงเชื่อจึงให้จัดพิธีบูชาญ พระจันทกุมารต้องมีขันตอดทนต่อการถูกทารุณกรรมด้วยวิธีต่าง ๆ จนพระนางจันทเทวีแม่เสียของพระจันทกุมารต้องอธิษฐานขอให้เทพดาทั้งปวงช่วยเหลือ ด้วยแรงอธิษฐานพระอินทร์จึงมาช่วยให้พระเจ้าเอกราชล้มเลิกการบูชาญ พราหมณ์กัณฑหาละถูกประชาชนลงทัณฑ์จนตาย แม้พระเจ้าเอกราชประชาชนก็จะลงทัณฑ์ด้วย แต่พระจันทกุมารได้ขอชีวิตไว้ พระเจ้าเอกราชถูกขับออกจากเมือง พระจันทกุมารได้ขึ้นครองราชย์ต่อมาจนตลอดพระชนมายุ บารมีประจำเรื่องนี้ คือ "ขันติบารมี"

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่ ๗ จันทกุมาร บิดาชื่อพระเจ้าเอกราช แม่ชื่อนม สร้างไว้ในพระพุทธรักษา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๒๔ ชาติที่ ๘ นารทขาดก บำเพ็ญอุเบกขาบารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นท้าวมหาพรหม นามว่า พระนารทะ ได้จำแลงกายเป็นนักบวชมาแสดงธรรมเทศนาสั่งสอนพระเจ้าอังกติกษัตริย์ นครมิลินา ที่เคยปกครองบ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ทรงศีลอุโบสถตลอดมา จนวันหนึ่ง ได้สนทนารธรรมกับนักบวชซีเปลือยคณาชีวกะ ทำให้เกิดหลงผิด ละเว้นการรักษาศีล ทำทานเสียสิ้น หันมาโปรดปรานมหรสพรื่นเริง ไม่สนใจกิจการของบ้านเมือง จนเมื่อ ได้ฟังคำสั่งสอนของพระนารทะมหาพรหม ว่าการกระทำสิ่งใดควรมีอุเบกขา คือการ วางใจเป็นกลาง ใช้ปัญญาพิจารณาให้รอบคอบ เมื่อเห็นว่าสิ่งใดดีมีประโยชน์จึงเชื่อ และปฏิบัติตาม พระเจ้าอังกติจึงกลับมาตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมดั้งเดิม บารมีประจำ เรื่องนี้ก็คือ "อุเบกขาบารมี"

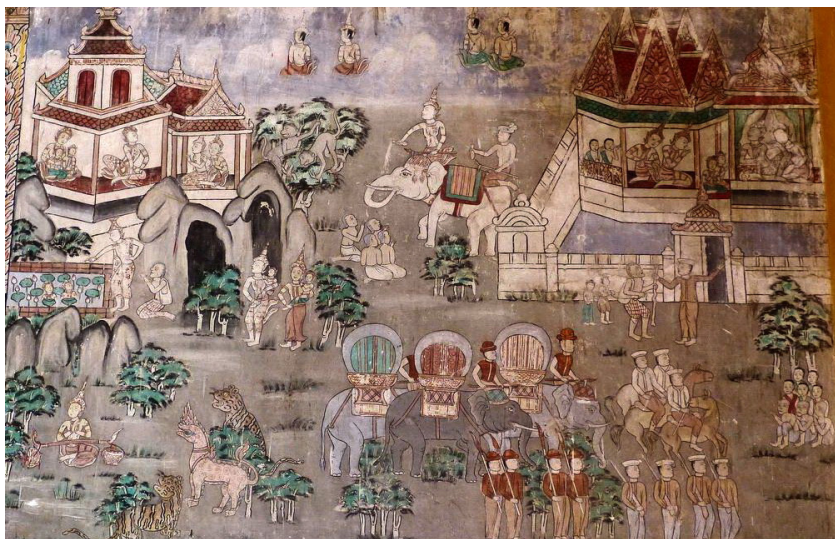
ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่ ๘ พรหมนารอท บิดาพระยาอังกติราช แม่เกิด สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๒๕ ชาติที่ ๙ วิรุทธชาดก บำเพ็ญสังขารมี

เนื้อหาในภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นวิรุทธบัณฑิต ผู้เป็นปราชญ์ในราชสำนักของพระเจ้าธรรมาชยโกโรพยะแห่งกรุงอินทปัต พระวิรุทธบัณฑิตจะเป็นผู้ถวายธรรมแก่พระราชอาจนเป็นที่เชื่อถือเลื่องลือไปทั่ว วันหนึ่งพระเจ้าธรรมาชยได้เสด็จไปถือศีล ณ พระราชอุทยาน เหล่าพญานาค พญาครุฑ และพระอินทร์ ต่างพากันมาเจริญสมาธิบำเพ็ญสมณธรรม ณ สถานที่แห่งนี้ด้วย พระราชาทั้งสี่ต่างใคร่รู้ว่าศีลของผู้ใดจะประเสริฐกว่ากัน พระวิรุทธบัณฑิตได้กราบทูลว่า ศีลของทั้งสี่พระองค์ต่างก็เลิศล้ำคุณธรรมเสมอเหมือนกัน ทั้งสี่พระองค์จึงทรงปิตินตักันทั่วหน้า จึงประทานรางวัลแก่วิรุทธบัณฑิต เมื่อพญานาคกลับถึงเมืองนาคก็พรรณาคณของวิรุทธบัณฑิต ทำให้มเหสีใคร่จะฟังธรรมบ้าง จึงออกอุบายแสร้งประชวรแล้วให้พระสวามีนำหัวใจของวิรุทธบัณฑิตโดยที่เจ้าตัวต้องให้มาด้วยความเต็มใจ มิฉะนั้นนางจะถึงแก่ความตาย พญานาคจึงให้พระธิดาไปประกาศว่าถ้าผู้ใดนำหัวใจพระวิรุทธบัณฑิตมาได้จะยอมเป็นชายา ยกทัพมณกะได้อาสาไปทำพินันกับพระเจ้าธรรมาชย พระเจ้าธรรมาชยทรงพ่ายแพ้จึงมอบพระวิรุทธบัณฑิตให้ไป ยกทัพมณกะพยายามฆ่าพระวิรุทธบัณฑิตหลายครั้งก็ไม่สำเร็จ เมื่อยกทัพมณกะได้ฟังธรรมจากวิรุทธบัณฑิต จึงเกิดความเลื่อมใส จะปล่อยตัวพระวิรุทธบัณฑิต แต่พระวิรุทธบัณฑิตยืนยันจะไปพบพญานาคให้ได้ ยกทัพมณกะจึงพาไปยังเมืองนาค และได้แสดงธรรมแก่มเหสีของพญานาคตามความปรารถนาของนาง เพราะการแสดงธรรมก็คือหัวใจของพระวิรุทธบัณฑิตนั่นเอง เมื่อวิรุทธบัณฑิตกลับบ้านเมืองของตนแล้วก็ได้แสดงธรรมสั่งสอนประชาชนจนสิ้นอายุขัย บารมีประจำเรื่องนี่คือ "สังขารมี"

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่ ๙ พระวิฑูล พระธรรมาชยโกโรพราชเป็นผู้เลียง พ่อสาดแม่แหนสร้างไว้ในพระพุทธรศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพ ๔.๒๖ ชาดที่ ๑๐ เวสสันดรชาดก บำเพ็ญทานบารมี

เนื้อหาของภาพได้แก่ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร โอรสของพระเจ้าสญชัย และพระนางผุสดี แห่งนครสีพีรัฐบุรี ทรงบริจาทานมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เมื่อพระชนมายุ ๑๖ พรรษา ได้เสด็จขึ้นครองราชย์และอภิเษกสมรสกับพระนางมัทรี มีพระโอรสและพระธิดา คือ พระชาลิภุมาร และพระกัณหากุมารี ต่อมาเกิดกบฏคณเฑาะว์ที่เมืองกลิงครรัฐ ประชาชนพากันเดือดร้อน อำมาตย์จึงให้ทูลขอช้างคู่บารมีของพระเวสสันดร ซึ่งถ้าไปอยู่ที่ใดก็จะทำให้เกิดฝนตก พระองค์ก็ทรงบริจาคนให้ ทำให้ชาวเมืองสีพีรัฐบุรีพากันโกรธแค้น ให้พระเจ้าสญชัยเนรเทศพระเวสสันดรออกไปจากพระนคร พระเวสสันดร จึงพาพระมเหสี พระโอรส พระธิดา เสด็จออกจากเมือง ระหว่างทางก็ทรงบริจาคนม้าและรถเป็นทานอีก จนต้องอุ้มพระโอรสพระธิดาเสด็จเข้าป่าหิมพานต์และทรงผนวชเป็นนักบวช บำเพ็ญศีลอยู่ในป่า วันหนึ่งพราหมณ์ชุกได้ติดตามไปขอพระโอรสและพระธิดา เพื่อนำไปเป็นทาสรับใช้นางอมิตตา ภรรยาของตน พระเวสสันดรก็พระราชทานให้ ฝ่ายพระอินทร์เกรงว่าจะมีคนชั่วมาทูลขอพระนางมัทรีอีก จึงจำแลงกายเป็นนักบวชชรามาทูลขอพระนางมัทรี พระเวสสันดรก็ทรงยินดีพระราชทานให้เช่นกัน แต่พระอินทร์ก็ถวายพระนางมัทรีคืนเพราะจุดประสงค์ก็เพียงลวงพระทัยของพระเวสสันดรประการหนึ่งและเพื่อกันมิให้พระเวสสันดร

พระราชทานพระนางมัทรีแก่ผู้ใดที่จะมาขออีกประการหนึ่ง ฝ่ายชุกซึ่งพาชาติและกัณหา กลับมาบ้านเมืองของตน ระหว่างทางก็หลงเข้าไปในเมืองสีพีรัฐบุรี พระเจ้าสัญชัยทรงจำได้ จึงได้ถอนกุมารทั้งสองให้พ้นจากการเป็นทาสของชุก บรรดาชาวเมืองที่เคยไม่พอใจต่างก็รำลึกถึงความดีของพระเวสสันดร ต้องการให้พระองค์เสด็จกลับบ้านเมือง พระเจ้าสัญชัยจึงยกทัพไปทูลเชิญพระเวสสันดรกลับมาครองเมืองตามเดิมหลักธรรม

ในเรื่องนี้เป็นการส่งเสริมการบริจาคทาน คือ "ทานบารมี"

ด้านล่างภาพเขียนว่าชาติที่ ๑๐ พระเวสสันดร บิดาชื่อเจ้ากรุงสนไซ พ่อยัยยแม่ปลั่ง สร้างไว้ในพระพุทธรูปศาสนา เปนเงิน ๑๐ บาท

ภาพด้านล่างระดับช่องหน้าต่างเขียนเรื่องนรกภูมิ

ภาพบริเวณคอกหนึ่ง หรือช่วงระดับเดียวกับหน้าต่างทั้งหมดเขียนภาพนรกภูมิ ซึ่งผู้เขียนอาจต้องการสื่อสารให้คนที่มาชมภาพได้เกิดความหวาดกลัวต่อบาป และไม่คิดทำบาปอีกต่อไป ความหมายของนรกภูมิจากไตรภูมิพระร่วง นรกภูมิเป็นดินแดนหนึ่งในกามภพอันเป็นภพหนึ่งในภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ รวมเรียกว่า "ไตรภพ" หรือ "ไตรภูมิ"นรกของทางพุทธศาสนาต่างจากนรกของทางตะวันตกในสองประการ คือ สัตว์โลกมิได้ถูกส่งตัวไปเกิดและลงโทษในนรกภูมิตามคำพิพากษาของเทพ แต่เป็นเพราะบาปกรรมที่ตนได้กระทำเมื่อมีชีวิต และระยะเวลาถูกลงโทษในนรกนั้นเป็นไปตามโทษ มิได้ซ้ำกับชั่วกลับไปเหมือนอย่างนรกของฝรั่ง ซึ่งเมื่อพ้นโทษจากนรกแล้วจะได้อีกกลับไปเกิดในโลกที่สูงขึ้นตามแต่กรรมดีที่ได้กระทำไว้หรือตามแต่ผลกรรมที่เหลืออยู่ แล้วแต่กรณี

นรกแต่ละขุม

นรกภูมิแบ่งขุมนรกหลัก ๆ ได้เป็น ๘ ขุม ดังนี้

๑. สัญชีวมหานรก
๒. กาสสุตมหานรก
๓. สังฆาฏมหานรก
๔. โรรุมมหานรก
๕. มหาโรรุมมหานรก
๖. ตापนมหานรก
๗. มหาตापนมหานรก
๘. อเวจีมหานรก (นรกภูมิ. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

๑. **สังขีวันร** หรือนรกไม่มีวันแตกดับ เป็นนรกสำหรับผู้ที่เบียดเบียนผู้อื่น สัตว์นรกจะถูกทรมานจากนิรยบาลด้วยสารพัดวิธีจากคมอาวุธจนตาย จากนั้นจะมี “ลมกรรม” พัดผ่านให้คืนชีพมาเสวยโทษทัณฑ์เรื่อย ๆ เป็นภาวะเกิด-ตาย วนเวียนอยู่เช่นนั้น อายุของสังขีวันรคือ ๕๐๐ ปี โดย ๑ วันนรก เท่ากับ ๙ ล้านปีโลกมนุษย์ อุกุศลกรรม หรือ บาป ที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ฆ่าหรือทรมานสัตว์ ให้ได้รับความทุกข์เวทนาทั้งด้วยตนเองหรือใช้ให้ผู้อื่นทำแทนตน, เป็นโจรปล้นฆ่า เจ้าทรัพย์, เป็นเจ้าคนนายคนแต่ขาดความยุติธรรม กดขี่ข่มเหงชาวบ้าน ใช้หน้าที่โดยมิชอบ ฯลฯ

๒. **กาฬสุดตม** หรือนรกเส้นด้ายดำ เป็นนรกสำหรับผู้ที่ทำร้ายผู้มีพระคุณ หรือทำลายชีวิตสัตว์โลก หลังถูกตีด้วยด้ายดำจนเกิดเส้นตามร่างกาย สัตว์นรกจะถูกฉีกด้วยคมอาวุธตามรอยเหล่านั้น อายุของสังขีวันรคือ ๑,๐๐๐ ปี โดย ๑ วันนรก เท่ากับ ๓ โภกวิ (๑ โภกวิ เท่า ๑๐ ล้าน) กับอีก ๖ ล้านปีโลกมนุษย์สัตว์นรกที่เกิดอยู่ในมหานรกขุมที่สองนี้มาจากพวกที่ชอบ ลักขโมย ลักทรัพย์ ฉ้อโกงเป็นส่วนมาก ชีวิตในกาฬสุดตมทานร สัตว์ในกาฬสุดตมทานรนี้ จะถูกนายนิรยบาลจับมัดให้นอนเหนือแผ่นเหล็กแดงที่ร้อนแรงด้วยไฟนรก แล้วเอาด้ายดำซึ่งทำด้วยเหล็กนรกใหญ่โตเท่าลำตาล มาตีบนร่างของสัตว์นรกซึ่งเป็นร่างกายที่ใหญ่โตมาก จนทำให้เป็นรอยเส้น แล้วก็ทำการเลื่อย ด้วยเลื่อยนรกอันลุกแดงด้วยแสงไฟ ค่อยๆ เลื่อยไปจนกายขาดเป็นท่อนๆ สัตว์นรกก็ตื่นร่นกระวนกระวาย บางทีถึงกับทะเล็งลุกตื่นพลาดๆ นายนิรยบาลก็บังคับจับมัดให้แน่นเข้าไปอีก แล้วเลื่อยตัดร่างกายของสัตว์นรกเหล่านั้นต่อไป จนกว่าจะถึงอายุขัยตายไปจากนรกขุมนี้

๓. **สังฆาฏนร** หรือนรกบดขี้ เป็นนรกสำหรับผู้ไร้ความเมตตา ซึ่นชอบการทารุณกรรม สัตว์นรกจะถูกกระหน่ำตีด้วยฆ้อนเหล็กและบดทับด้วยลูกไฟกับภูเขาเหล็ก อายุของสังขีวันรคือ ๒,๐๐๐ ปี โดย ๑ วันนรก เท่ากับ ๑๔ โภกวิกับอีก ๕ ล้านปีโลกมนุษย์ อุกุศลกรรม หรือ บาป ที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เป็นพราณนิก พราณเนื้อ พวกที่ฝึกช้าง ม้า โค กระบือ อย่างทารุณ หรือพวกที่ชอบทรมานเบียดเบียนสัตว์ที่ตนใช้ประโยชน์โดยขาดความเมตตาสาธการ ฯลฯ บาปกรรมเหล่านี้ เป็นต้น

๔. **โรจวนร** หรือนรกแห่งเสียงคร่ำครวญ เป็นนรกสำหรับคนโลก ฉ้อโกง ร่างของสัตว์นรกจะถูกตรึงให้นอนคว่ำหน้า หัว มือ และเท้าจมอยู่ในดอกบัวเหล็กที่

เปลวเพลิงลุกท่วม ร้องครวญครางด้วยความทุกข์แสนสาหัส แต่ไม่ตาย อายุของสัตว์นรกคือ ๔,๐๐๐ ปี โดย ๑ วันของนรกขุมนี้เท่ากับ ๒๓ โกฎีกับอีก ๔ ล้านปีโลกมนุษย์ อุกุศลกรรม หรือ บาป ที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เป็นพยานเท็จ, พวกที่แย่งชิงที่ดิน แย่งที่วัด, แย่งภรรยาและสมบัติผู้อื่น, หลงที่นอกใจสามี, คนใจบาปที่จับสัตว์เป็นๆ โยนลงกองไฟ ฯลฯ บาปกรรมเหล่านี้ เป็นต้น

๕. มหาโรจวนรก หรือนรกแห่งเสียงคร่ำครวญอย่างยิ่งยวด เป็นนรกสำหรับคนจิตใจโหดเหี้ยม ทำความชั่วทั้งปวงด้วยจิตอาฆาตพยาบาท ดอกบัวเหล็กของนรกขุมนี้จะเพิ่มคมตามกลีบดอกและสัตว์นรกต้องจมอยู่ในดอกบัวเหล็กทั้งตัว อายุของสัตว์นรกคือ ๘,๐๐๐ ปี โดย ๑ วันนรก เท่ากับ ๙๒๑ โกฎีกับอีก ๖ ล้านปีโลกมนุษย์ อุกุศลกรรม หรือ บาป ที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้ฆ่ามนุษย์และสัตว์, เผาสัตว์ทั้งเป็น, ลักเครื่องสักการบูชา, ตลอดจนขโมยทรัพย์สมบัติของพ่อแม่ ครูอาจารย์ หรือภิกษุสามเณร นักบวชต่างๆ ทั้งทำเองก็ดี หรือให้ผู้อื่นทำให้ก็ดี บุคคลอันลึกลับชั่วฉ้อกระบัดเอาซึ่งของแห่งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แลกรรมอันกล่าวมา ทำเองก็ดีให้ผู้อื่นให้กระทำก็ดี บาปกรรมเหล่านี้ เป็นต้น

๖. ตาปนรก หรือนรกแห่งความร้อนรุ่ม เป็นนรกสำหรับคนบาปที่พร้อมด้วยโลภะ โทสะ โมหะ สัตว์นรกจะถูกหลาวเหล็กแห่งใหญ่ราวต้นตาลเสียบพร้อมเปลวไฟพวยพุ่ง ก่อนถูกสุนัขนรกกัดกระชากลงมากิน อายุของสัตว์นรกคือ ๑๖,๐๐๐ ปี โดย ๑ วันนรกเท่ากับ ๑,๘๔๒ โกฎีกับอีก ๑๒ ล้านปีโลกมนุษย์ อุกุศลกรรม หรือ บาป ที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เสียบสัตว์ทั้งเป็นจนถึงแก่ความตาย, โยนสัตว์เข้าไปในกองไฟ, เผาบ้านเมืองให้สัตว์อันอยู่ในบ้านเมืองตาย, เผาโบสถ์วิหารหรือศาลาการเปรียญ ฯลฯ บาปกรรมเหล่านี้ เป็นต้น

๗. มหาตาปนรก หรือนรกแห่งความร้อนรุ่มอย่างยิ่งยวด เป็นนรกสำหรับผู้ที่เคยฆ่าคนและฆ่าสัตว์เป็นหมู่มาก ๆ ไม่คำนึงถึงชีวิตผู้อื่น ต้องอยู่ในกำแพงและภูเขาเหล็กที่เต็มไปด้วยหนามแหลม พร้อมลมกรดพัดพาร่างไปโดนหนามเสียบ อายุของสัตว์นรกขุมนี้คือ ครึ่งกัลป์ (ตามตำราไตรภูมิภิกขา ๑ กัลป์ เทียบได้กับเวลาที่ภูเขาสูง ๑ โยชน์ กว้าง ๓ โยชน์ มีเทวดาเอาผ้าทิพย์บางดุจคว้นไผมาถูภูเขาในทุก ๆ ๑๐๐ ปี เป็นเช่นนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าภูเขาจะราบเสมอแผ่นดิน จึงเรียกได้ว่าสิ้นกัลป์หนึ่ง ซึ่ง ๑ กัลป์เท่ากับ ๖๔ อสงไขยปี และอสงไขยปีเท่ากับเลข ๑ ตามด้วยเลขศูนย์ ๑๔๐ ตัว) อุกุศลกรรม หรือบาปที่ทำให้ไปตกในนรกขุมนี้ คือ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ได้เอาหลาวแหลม

เสียชีวิตด้วยกันแล้วเอาเผาหรืออย่างจนถึงแก่ความตาย มีมีจิตวิญญูเห็นผิดเป็นชอบ ปฏิเสธเรื่องบุญ เรื่องบาป เห็นว่าตายแล้วสูญทุกอย่างทุกอย่างเที่ยง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ทำแต่ทุจริตกรรม ฯลฯ บาปกรรมเหล่านี้เป็นต้น

๘. อเวจีนรก หรือนรกอันแสนสาหัสไร้ปราณี ทั้งลึกและกว้างใหญ่ที่สุด เป็นนรกสำหรับผู้ทำกรรมหนักอันได้แก่ ฆ่าบุพการี (พ่อ-แม่) ฆ่าพระอรหันต์ ทำร้ายพระพุทธเจ้าให้ห้อยพระโลหิต และยุยงให้คณะสงฆ์แตกแยก ชุมนรกล้อมด้วยกำแพงเหล็กที่เปลวไฟลุกท่วม สัตว์นรกจะถูกเพลิงเผาผลาญด้วยอิริยาบถต่าง ๆ ทั้ง นั่ง ยืน หรือนอน ตามกรรมของตน อยู่ในห้องสี่เหลี่ยมพร้อมหลาวเหล็กเสียบทะลุร่างตรึงให้แน่นิ่งไม่สามารถขยับร่างกายได้ อายุของสัตว์นรกขุมนี้คือ ๑ กัลป์

บุคคลสำคัญที่เคยใช้กรรมอยู่ในนรกชั้น อเวจี คือ พระเทวทัต ผู้ทำอนันตริยกรรมหรือการพยายามปลงพระชนม์พระพุทธเจ้า หลังสิ้นชีพพระเทวทัตก็ลงมาเกิดในมหานรกขุมนี้ทันทีในร่างสัตว์นรกสูง ๓๐๐ โยชน์ เสวยทุกข์ในห้องสี่เหลี่ยมพร้อมหลาวเหล็กขนาดเท่าต้นตาล แห่งแรกแห่งจากข้างหลังทะลุด้านหน้า แห่งที่ ๒ แห่งทะลุสี่ข้าง ซ้าย-ขวา และแห่งสุดท้ายเสียบกลางศรีษะทะลุกลางลำตัวลงมาด้านล่าง โดยปลายหลาวเหล็กทุกด้านถูกยึดติดติดเพดานของห้องสี่เหลี่ยมนี้

นอกจากมหานรกขุมใหญ่ทั้ง ๘ แล้ว จากคำอธิบายของพระเทพมุนี ระบุว่า มีนรกขุมย่อยที่อยู่ถัดออกไป เป็นนรกบริวาร เรียกว่า “อุสสทนรก” ซึ่งตั้งอยู่ทั้ง ๔ ทิศเหนือ-ใต้-ออก-ตก ของมหานรกทุกขุม แต่ละทิศจะมี ๔ ขุม ดังนี้

๑. คุณนรก ขุมนรกที่เต็มไปด้วยหนอนตัวใหญ่คอยกัดกินสัตว์นรกที่ผ่านเข้ามา
๒. กุกกุฬนรก ขุมนรกที่เต็มไปด้วยเจ้าถ่านคอยเผาสัตว์นรกให้กลายเป็นจุณ
๓. อสิปัตตนรก ขุมนรกที่มีต้นมะม่วงใหญ่สำหรับหลอกให้สัตว์นรกเข้ามาพักพิง จากนั้นใบมะม่วงจะกลายเป็นหอกพุ่งแทงสัตว์นรกเหล่านั้น มีกำแพงเหล็กติดเปลวเพลิงขวางกั้นพร้อมสุนัขนรกและแร้งนรกคอยรุมฉีกกินสัตว์นรกทั้งหลาย
๔. เวตรณีนรก ขุมนรกที่เต็มไปด้วยน้ำเค็มและเครือหวายหนามเหล็กคอยทิ่มแทงให้เกิดแผล มีไฟลุกท่วมกลางน้ำกับดอกบัวกลีบคมที่ติดเปลวเพลิงอยู่ตลอด สัตว์นรกที่แหวกว่ายอยู่ในน้ำเค็มจะถูกนิรยบาลใช้เบ็ดเกี่ยวลากขึ้นมาบนฝั่งเพื่อทำทัณฑ์พรمانต่อ (นวพรหม ภัทรมูล. ๒๕๕๙. ออนไลน์)

ภาพจินตนาการนรกจากช่างเพ็ญจิตรกรผู้วาด

แสดงให้เห็นว่าผู้วาดมีความรู้เกี่ยวกับไตรภูมิเรื่องนรกสวรรค์เป็นอย่างดี

ภาพ ๔.๒๗ ภาพนรกภูมิ

ภาพ ๔.๒๘ ภาพนรกภูมิ ตาปนรก

ภาพ ๔.๒๙ ภาพนรกภูมิ อสิปัตตนรก ต้นมะม่วงมีใบเป็นหอกแหลมหล่นมาทิ่มแทง ชาวเมืองพระมอญกลับจากนรกมาบอกชาวบ้านทำบุญอุทิศไปให้ญาติที่ตกนรกและหมั่นทำความดี

ภาพ ๔.๓๐ ภาพนรกภูมิและภาพเปรต

ภาพ ๔.๓๑ ภาพนรกภูมิ

ภาพ ๔.๓๒ ภาพนรกภูมิ ใช้ตะขอเกี่ยวปากสำหรับพวกที่ชอบพูดปดพูดให้ร้ายส่อเสียด

ภาพ ๔.๓๓ ภาพเปรตในนรกภูมิ มือเท่าใบลาน

ภาพ ๔.๓๔ อสิปัตตนรก ต้นมะม่วงมีใบเป็นหอกแหลมหล่นมาทิ่มแทง นายนิรบาลใช้ขังจักรตัดร่างกาย

ภาพ ๔.๓๕ ภาพตapanรก สัตว์นรกถูกหลาวเหล็กแทงใหญ่ราวต้นตาลเสียบพร้อมเปลวไฟพวยพุ่งก่อนถูกสุนัขนรกกัดกระชากลงมากิน

ภาพ ๔.๓๖ ภาพนรกภูมิ สังฆานรค สำหรับผู้ชอบการทารุณกรรมและฆ่าสัตว์

ภาพ ๔.๓๗ ภาพกาฬสตุตนรก นอนบนพื้นเหล็กเผาไฟร้อนๆ นายนิรบาลจะสับร่างให้ขาดเป็นท่อน

วิเคราะห์รายละเอียดและสิ่งน่าสนใจในภาพจิตรกรรมฝาผนัง

ส่วนหลักของภาพจิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดพระปฐมเจดีย์นี้ นอกจากจะเขียนภาพเรื่องราวของพุทธประวัติและทศชาติแล้ว จิตรกรยังได้สอดแทรกเรื่องราวร่วมสมัยไว้ในภาพตอนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตวัฒนธรรม ความเชื่อ อาคารบ้านเรือน การแต่งกายของชาวบ้านและทหารที่มีเฉพาะในเมืองหลวงเท่านั้น จนถึงสิ่งเล็กๆน้อยๆ ซึ่งอาจจะเป็นเกร็ดความรู้ ที่น่าศึกษารวมถึงขั้นตอนการทำงานของศิลปิน ดังจะได้วิเคราะห์ให้เห็นภาพต่อไปนี้

สถาปัตยกรรมร่วมสมัยในงานจิตรกรรม

ภาพ ๕.๓๘ อาคารสิ่งก่อสร้างในงานสถาปัตยกรรม สะท้อนอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖

ภาพ ๔.๓๙ อาคารสิ่งก่อสร้างงานสถาปัตยกรรม สะท้อนอิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๐ อาคารสิ่งก่อสร้างงานสถาปัตยกรรม อิทธิพลตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖

ในงานจิตรกรรมปรากฏอาคารสิ่งก่อสร้างแบบร่วมสมัยหลายจุดเช่นปราสาทบ้านเรือนชาวบ้านที่มีลักษณะประตูโค้งหน้าต่างโค้ง ซึ่งเป็นรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกซึ่งมีการพัฒนาเปลี่ยนแปลงอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ ๕- ๖ ตรงกับข้อมูลที่ว่า ช่างจากต่างประเทศ เริ่มต้นเดินทางสู่สยามประเทศ ตั้งแต่สมัย ร.๕ เป็นต้นมา และอยู่นานกว่า ๔๐ ปี ช่างเหล่านี้เข้ามาช่วยพัฒนาสยามประเทศ และมีบทบาทในการสร้างสถาปัตยกรรมต่างๆ อย่างมากเรียกว่า เป็นยุคทองของสถาปัตยกรรมคลาสสิก สยามไม่ได้ใช้แค่เฉพาะช่างชาวอิตาลี แต่ยังมีช่างจากประเทศต่างๆ อาทิ อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมัน ในการออกแบบและสร้างตึกรามบ้านช่องมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถ้ามองในมิติของการเมืองการปกครองแล้ว ทั้ง ๓ ประเทศนี้ ถือเป็นประเทศมหาอำนาจ มีอาณานิคม แต่อิตาลีเป็นประเทศเดียวที่ไม่มีอาณานิคม ไม่มีส่วนได้เสียในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่เป็นภัยคุกคาม ในมิติของสถาปัตยกรรม การก่อสร้าง ช่างชาวอิตาลีจะมีความเชี่ยวชาญในการออกแบบ โดยเฉพาะงานศิลปกรรม ประติมากรรม งานหินอ่อนมากกว่าชนชาติอื่นๆ และยังมีพัฒนาการก้าวสู่นวัตกรรมทางโยธาธิการ เห็นได้ชัดจากพระที่นั่งอนันตสมาคม ที่ก่อสร้างด้วยคอนกรีตเสริมเหล็กประดับด้วยหินอ่อนที่ขนมาจากอิตาลี และยังประดับด้วยทองอีกด้วย การยุติบทบาทของสถาปนิก และช่างชาวอิตาลี เกิดขึ้นในสมัย ร. ๖ เมื่อเราเริ่มพยายามผลิตบุคลากรทดแทน ด้วยการส่งคนออกไปศึกษาศิลปะการออกแบบในต่างประเทศมากขึ้น สถาปัตยกรรมในช่วงหลังๆ จึงมีการผสมผสานความเป็นไทยมากขึ้น การออกแบบมีความเรียบมากขึ้น ตกแต่งลดทาลายน้อยลง เป็นการเข้าสู่สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ (พีรศรี โปวาทอง, ๒๕๖๖. ออนไลน์)

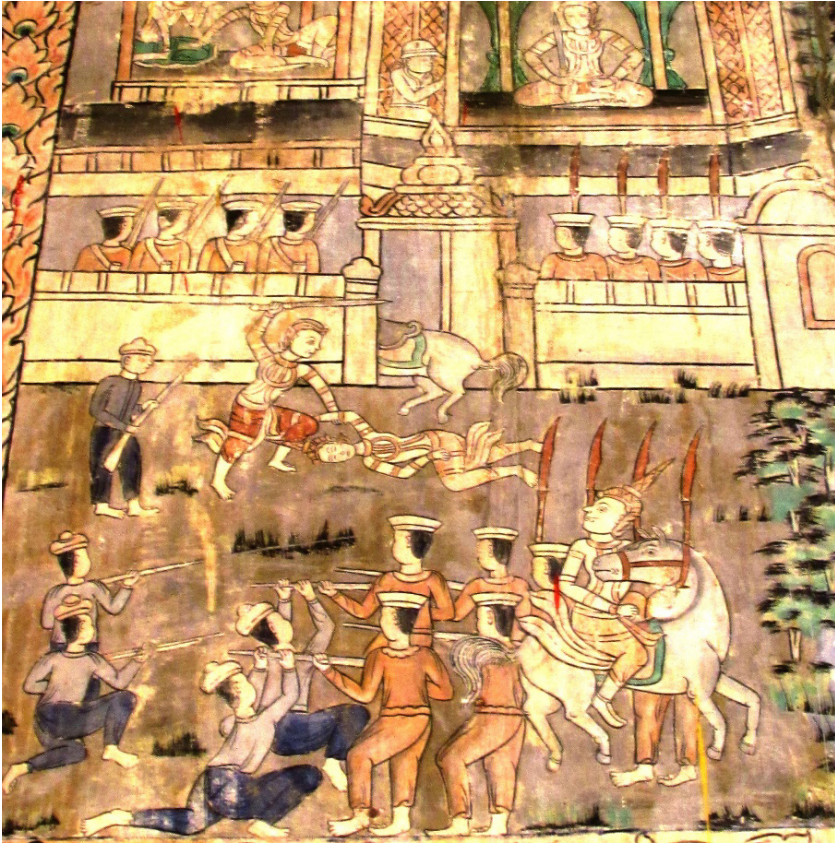
ทหารในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๑ ภาพร่วมสมัยการแต่งกายของทหารในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๒ ภาพร่วมสมัยการแต่งกายของทหารชุดแดงมีกางเกงแถบขาว

ภาพ ๔.๔๓ ภาพร่วมสมัยการแต่งกายของทหารในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖

ภาพ ๔.๔๔ ภาพเปรียบเทียบการแต่งกายของทหารในสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ ไม่สวมรองเท้า

ภาพทหารปรากฏในงานจิตรกรรมทุกภาพมีชุดเครื่องแบบทันสมัย ไม่สวมรองเท้าซึ่งเป็นช่วงเริ่มต้นในการพัฒนาระบบทหารของไทยสอดคล้องกับข้อมูลที่ว่าทหารไทยในยุคเก่ายังล้าสมัยไม่มีกองทหารประจำการ ในยามปกติจะมีแต่กรมพระตำรวจในวัง และไพร่หลวง บางกรมกองเท่านั้นที่มีโอกาสฝึกหัดการใช้อาวุธ กองทัพไทยอาศัยไพร่ส่วยในกองทหารอาสาต่างชาติเป็นกำลังสำคัญ เช่น กรมอาสาสมอญ กรมอาสาจาม กรมปากน้ำ (อาสาลาว) กรมทหารปืนใหญ่ (อาสาญวน) เป็นต้น ซึ่งในยามปกติจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการหาส่วยจะได้ฝึกหัดอาวุธ หรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับนายกองของแต่ละชาติแต่ละภาษาที่เรียกว่า ‘ขุนหมื่น’ ดูแลกันเอง การฝึกหัดจึงไม่เป็นรูปแบบเดียวกัน จริงจังบ้างหย่อนยานบ้างตามความสามารถ และความเอาใจใส่ของขุนหมื่นผู้บังคับบัญชา ราชาภรณ์ที่คิดถึงความปลอดภัยจึงต้องชวนชายฝึกฝนการใช้อาวุธให้ชำนาญด้วยตนเอง ด้วยการถ่ายทอดวิชากันในตระกูล หรือสมัครเป็นศิษย์สำนักดาบ การปรับปรุงการทหารให้มีระเบียบวินัยแบบตะวันตกเริ่มเมื่อต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทั้งวังหลวง และวังหน้าต่างแข่งขัน

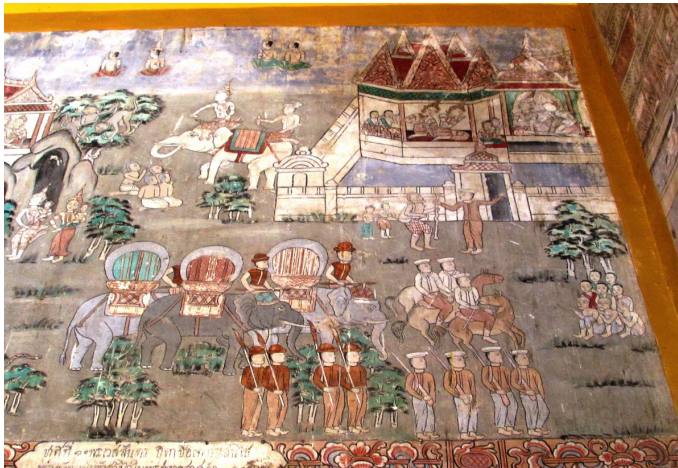
กันจ้างนายทหารชาวอังกฤษจากอาณานิคมในอินเดียเข้ามาเป็นครูฝึกสอนวิชาการทหารแบบตะวันตก ให้กับทหารล้อมวัง และกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดการทหารมาก ทรงฝึกหัดทหารด้วยพระองค์เอง และมีผู้ต่อเรือส่วนพระองค์ ทรงกำกับทั้งทหารปืนใหญ่ และทหารเรือ ทรงสะสมกำลังทหาร และอาวุธไว้มาก

ถึงสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงสร้างฐานอำนาจของพระองค์ขึ้นมาใหม่ เริ่มจากการตั้งกรมทหารมหาดเล็กขึ้นในพระบรมมหาราชวัง ทรงบังคับบัญชาด้วยพระองค์เอง เมื่อแรกเริ่มมีจำนวนเพียง ๔๔ คน นายทหารกลุ่มนี้ได้ศึกษาวิทยาการแบบตะวันตก

ทั้งทางทหาร และพลเรือน เป็นคนรุ่นใหม่ที่มีประสิทธิภาพ จงรักภักดี จะเป็นฐานพระราชอำนาจ และเป็นกำลังสำคัญในการบริหารประเทศต่อไป ทหารแบบใหม่มีทั้งความรู้ และเกียรติยศ ได้รับเงินเดือน เครื่องแบบที่สง่างาม และได้ใกล้ชิดองค์พระมหากษัตริย์ จึงจงใจให้พระบรมวงศานุวงศ์ และขุนนางพากันส่งบุตรหลานเข้ามาเป็นทหารมหาดเล็กกันมากขึ้น ในพ.ศ.๒๔๑๔ ทหารมหาดเล็กขยายจำนวนจาก ๒ กองร้อย เป็น ๖ กองร้อยหลังเสด็จกลับจากประพาสทอดพระเนตรความเจริญด้านต่างๆในประเทศสวิตเซอร์ และชาวใน พ.ศ.๒๔๑๓ และประเทศอินเดียในพ.ศ.๒๔๑๔ แล้ว รัชกาลที่ ๕ ทรงรวบรวมกรมไพร่หลวงที่กระจัดกระจายมาปรับปรุงเป็นกองทหาร ๙ หน่วย หน่วยละ ๑ กองพัน ดังนี้

๑. กรมทหารมหาดเล็กราชวัลลภรักษาพระองค์
๒. กรมทหารรักษาพระองค์
๓. กรมทหารล้อมวัง
๔. กรมทหารหน้า
๕. กรมทหารปืนใหญ่
๖. กรมทหารข้าง
๗. กรมทหารฝึพาย
๘. กรมทหารเรือพระที่นั่ง
๙. กรมอรุสมพล เรือรบ (การทหารไทยในยุคเก่ายังไม่มีกองทหารประจำการ. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

การจัดขบวนทหารในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๕ ภาพการจัดขบวนทหารในงานจิตรกรรม

ภาพนี้เป็นภาพตอนที่ ๑๐ พระเวสสันดรชาดก ได้อัญเชิญพระเวสสันดรกลับเมือง มีการจัดขบวนอย่างสมพระเกียรติ คล้ายกับการจัดทัพออกรบที่ว่า จัดการกองทัพและการเคลื่อนทัพในตำราพิชัยสงครามระบุได้ชัดเจนว่า กระบวนพยุหยาตราทัพต้องประกอบด้วย รี้วขบวน ขนาก ขนान ของเหล่าทหารตามลำดับ เปรียบพร้อมด้วยระเบียบวินัยอันดีเยี่ยม มีแสนยานุภาพเข้าทำศึก มียุทธธานุภาพอันเกรียงไกร มีเสบียงอาหารส่งกำลังบำรุงเสริมพลพร้อมพร้อมเพรียง ดังคำประพันธ์ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือสมุดไทยเรื่องตำราพิชัยสงครามเขียนไว้ว่า "จัดแจงแต่งพยุหิโยธา พลข้างพลม้า อิกพลรบครบครันจัดทหารชายุเข้มแข็งขยัน เร่งรัดเลือกสัน ผู้ไวผู้แ่วนแก่การเกนไว้ให้เสร็จโดยวาร สำเนียงเสียงสาร ให้รู้การศึกษาทุกอัน ปืนใหญ่หน้าไม้เกาทัน ใหญ่น้อยจงสัน ให้เลือกแต่ล้วนหย่างดี เหลहनหลาวทวนจ้าวดาวจรี กันถัดหัดถี ทั้งไล่แลหนีวชาญา..."

ในระหว่างเคลื่อนทัพ ชัยภูมิที่ตั้งกองทัพต้องพิจารณาให้รอบคอบ ตัวอย่างเช่น ภูมิประเทศเป็นแม่น้ำ ลำธาร ห้วย หนอง การจะตั้งกองทัพ ให้ไว้ข้างอยู่ข้างใน ไว้ม้า และพลเดินเท้าขึ้นนอก (พิชัยสงครามของพระมหากษัตริย์. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

ภาพ ๔.๔๖ ภาพहारยามกรมล้อมวัง

กรมล้อมพระราชวังมีคู่กันมากับกรมรักษาพระองค์ตั้งแต่สมัยอยุธยา สารานุกรมประวัติศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๑ อธิบายว่า ในสมัยอยุธยา กรมล้อมพระราชวัง เป็นกรมฝ่ายพลเรือน สังกัดกรมวัง มีจางวางกรมเป็นผู้บังคับบัญชา กรมล้อมพระราชวังเป็นกรมขนาดใหญ่ แบ่งเป็น ๒ กรม คือ กรมล้อมพระราชวังซ้าย และกรมล้อมพระราชวังขวา ทำหน้าที่รักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ รักษาป้อมกำแพงพระราชวัง เป็นพนักงานยิงปืนบอกเวลาและบอกเหตุไฟไหม้ รวมทั้งทำงานด้านการช่างทั้งหลาย ไพร่พลในกรมนี้ไม่เออกรบ เพราะมีหน้าที่สำคัญคือการรักษาความปลอดภัยแด่พระมหากษัตริย์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น กรมล้อมพระราชวังยังคงเป็นหน่วยงานฝ่ายพลเรือนที่ทำหน้าที่ของทหารเหมือนในสมัยอยุธยา ผู้ดำรงตำแหน่งเจ้ากรมมักมาจากฝ่ายทหาร และต้องมีความรู้ทางช่างด้วย ไพร่พลในสังกัดกรมล้อมพระราชวังมีเป็นจำนวนมากและไม่มี การเปิดเผยบัญชีคนที่แน่ชัด เพื่อเป็นกำลังพลของพระมหากษัตริย์ เมื่อไพร่พลมีจำนวนมากขึ้นจนเกินกว่าจะใช้เข้าเวรประจำการ จึงมีการโอนไพร่พลไปสังกัดในฝ่ายกรมทหารแยกจากกรมล้อมพระราชวัง ต่อมา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการปรับปรุงการทหารและโปรดเกล้าฯ ให้กรมล้อมพระราชวังรวมกับกรมทหารหน้าใน พ.ศ. ๒๔๑๔ จนถึง พ.ศ. ๒๔๒๓ ให้แยกออกจากกรมทหารหน้า มาเป็นกรมอิสระ ฝึกหัดแบบยุโรป เรียกว่า กรมทหารล้อมวัง ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๓๐ โอนมาขึ้นกับกรมยุทธนาธิการ และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ มาสังกัดกระทรวงกลาโหม ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๔๒ เปลี่ยนเป็นกรมทหารราบที่ ๑๑ และได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นหน่วยทหารรักษาพระองค์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๒ มาจนปัจจุบัน (กรมศิลปากร. ๒๕๕๙. หน้า ๕๗)

วิถีชีวิตทรงผมและการแต่งกายในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๗ ภาพวิถีชีวิตของชาวบ้านในงานจิตรกรรมที่ชอบความสนุกสนานรื่นเริง ดื่มสุรา ร้องรำทำเพลง

ภาพ ๔.๔๘ ภาพการแต่งกายและทรงผมของชาวบ้านในงานจิตรกรรม

ในงานจิตรกรรมจะเห็นได้ว่าการแต่งกายของชาวบ้านทั้งหญิงชายจะเป็นการแต่งกายแบบดั้งเดิมในอดีต ที่ผู้ชายนุ่งโจงกระเบนไม่สวมเสื้อมีผ้าคาดเอว ไม่สวมรองเท้า ไร่ผมทรงมหาดไทยหากเป็นงานบุญไปวัดผู้ชายอาจใช้ผ้าพาดบ่าแบบห่มสไบ ผู้หญิงนุ่งโจงกระเบนห่มสไบ ไร่ผมสั้นทรงมหาดไทย ทหารจะเป็นการแต่งกายแบบร่วมสมัย ตะวันตกสอดคล้องกับข้อมูลในอดีต

ในอดีต ผู้ชายที่เป็นชาวบ้านทั่วไปมักไม่สวมท่อนบน หรือแม้แต่ขุนนางถึงพระมหากษัตริย์ก็สวมเสื้อบ้างตามแต่ความเหมาะสม การแต่งกายท่อนล่างของผู้ชาย จะนุ่งโจงกระเบนผืนเดียว หรือหากเป็นทหารอาจนุ่งโจงกระเบนทับสนับเพลลา สำหรับกรณีที่อยู่ในบรรยากาศแบบตามสบาย บางคนก็อาจนุ่งผ้าลอยชาย หรือปล่อยชายลงมาไม่ม้วนไปเห็นบ้าย สมัยรัชกาลที่ ๖ ชาวบ้านก็เริ่มแต่งกายตามฐานะและสภาพสังคม ผู้ชายทั่วไปนุ่งกางเกงแพรของจีน หรือนุ่งผ้าม่วง ผ้าพื้น สวมรองเท้าบ้าง หรือไม่สวมบ้าง ข้าราชการสวมเสื้อราชปะแตน นุ่งผ้าม่วง สวมรองเท้า ผู้หญิงทั่วไปเดิมทีก็นุ่งโจงกระเบน สวมเสื้อ หรือคาดผ้าแถบ ห่มสไบ ส่วนทรงผมในยุคต้นนั้น คนไทยก็ยังนิยมไร่ผมทรงมหาดไทยกันอยู่ เพราะคนไทยเรารู้ว่า การไร่ผมถือเป็นประเพณีอย่างหนึ่ง โดยจะต้องเหมือนกันทั้งหญิงและชาย จะต้องไร่ผมแบบเดียวกันทั้งหมด

การตัดผมทรงมหาดไทยเนื่องจากเครื่องมือสำหรับตัดผมในอดีตยังไม่พัฒนาเหมือนในปัจจุบัน ช่างตัดผมในสมัยนั้นจึงต้องสรรหาสิ่งประกอบมาช่วยตัดผมให้เป็นที่ทรง ซึ่งโดยส่วนใหญ่แล้วจะมีการใช้กะลามะพร้าวใบโตๆ มาครอบศีรษะเอาไว้ แล้วจึงค่อยโกนผมรอบๆ ออกจนเกลี้ยง เหลือไว้แต่ผมตรงกลางกระหม่อม จากนั้นจัดทรงผมให้เสกกลาง และเรียกผมทรงนี้ว่า “ทรงมหาดไทย” ทรงมหาดไทยเป็นทรงผมที่ผู้หญิงนิยมทำในช่วงเริ่มสมัยอยุธยา เหตุเพราะเกิดสงครามอยู่บ่อยครั้ง ผู้หญิงจึงต้องตัดผมให้สั้น พรางตัวให้กลมกลืนเหมือนเป็นชาย เพื่อให้เข้าศึกสับสน และจะได้สะดวกต่อการหลบหนี

พอมาถึงช่วงยุครัตนโกสินทร์ตอนต้น ก็ยังมีการรบกัณอยู่เนืองๆ ผู้หญิงจึงยังนิยมไร่ผมทรงมหาดไทยกันอยู่เช่นเดิม แต่เพื่อความสวยความงาม จึงมีการไร่บ่อย ผมยาวข้างหูให้พองขึ้นใจ และในเวลาต่อมาผู้หญิงก็พัฒนาทรงผม ด้วยการเล็กลงข้าง และไร่ผมยาวข้างหลังให้ดูสวยงามมากขึ้น (ผมทรงมหาดไทย. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

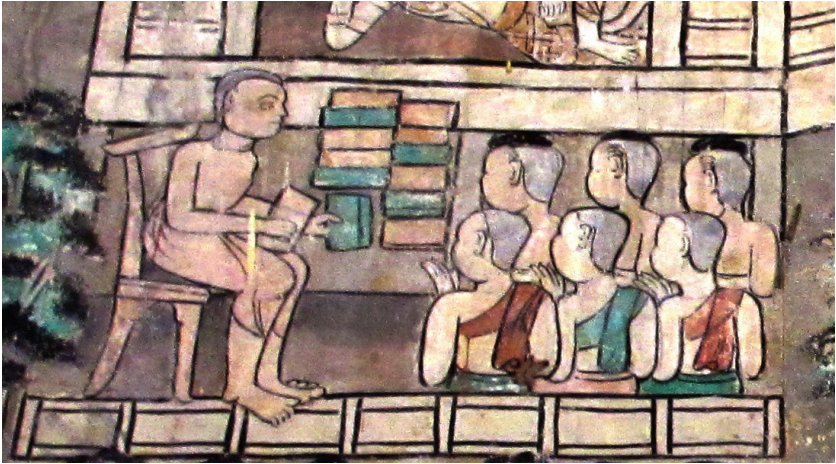
การศึกษาเล่าเรียนและวัฒนธรรมการกินในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๔๙ ภาพการศึกษาเล่าเรียนและวัฒนธรรมการกินของชาวบ้านในงานจิตรกรรม

การศึกษาในอดีต

การศึกษาไทยเริ่มในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากที่พระองค์ได้ครองราชย์แล้ว ก็ได้ทรงปรับปรุงประเทศให้เจริญรุ่งเรืองในทุกๆ ด้าน ทั้งในด้านการปกครอง การศาล การคมนาคมและสาธารณสุข เป็นต้น โดยเฉพาะ ด้านการศึกษานั้นพระองค์ได้ทรงตระหนัก เพื่อปรับปรุงคนในประเทศให้มีความรู้ ความสามารถจะช่วยให้ประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าในทุกๆ ด้านการที่พระองค์ ทรงเห็นความสำคัญของการศึกษา จึงได้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระเบียบแบบแผน (Formal education) มีโครงการศึกษาชาติ มีโรงเรียนเกิดขึ้นในวังและในวัด มีการ กำหนดวิชาที่เรียน มีการเรียนการสอบไล่ และมีทุนเล่าเรียนหลวงให้ไปศึกษาวิชา ณ ต่างประเทศ (ปฏิรูปการศึกษาไทยสมัยรัชกาลที่ ๕, ๒๕๖๖. ออนไลน์)

ภาพ ๔.๕๐ ภาพการศึกษาเล่าเรียนของชาวบ้านในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๕๑ ภาพเปรียบเทียบการศึกษาเล่าเรียนของชาวบ้านในอดีตเริ่มจากที่วัด

วัฒนธรรมการกินอาหารในอดีต

ภาพ ๔.๕๒ ภาพวัฒนธรรมการกินของชาวบ้านในงานจิตรกรรม

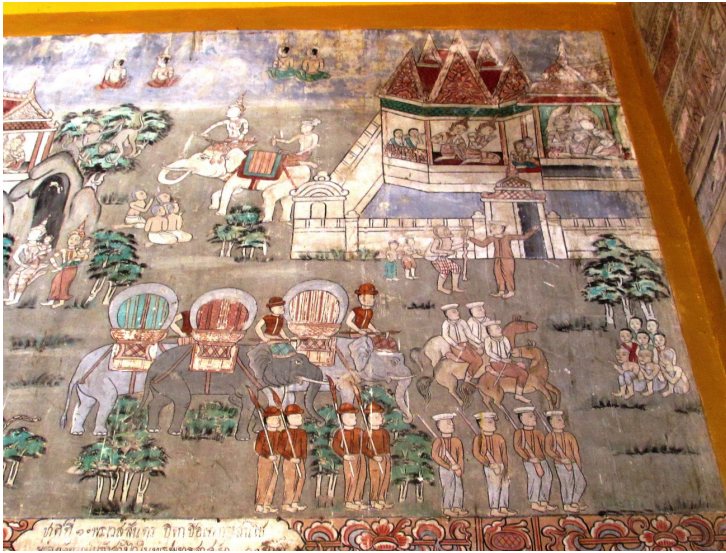

ภาพ ๔.๕๓ ภาพเปรียบเทียบวัฒนธรรมการกินของชาวบ้านในอดีตโดยใช้มือเปิบ

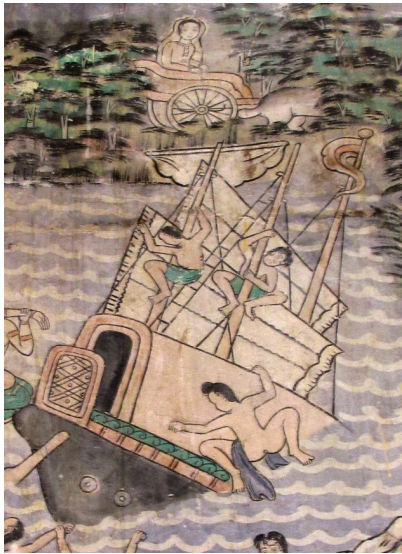
วิธีการรับประทานอาหารที่สำคัญอย่างหนึ่งของคนสมัยก่อนก็คือ การเปิบอาหารด้วยมือ การกินข้าวร่วมกัน เป็นสิ่งที่สร้างความผูกพันของคนในครอบครัว คนสมัยโบราณนิยมนั่งล้อมวงกินข้าวด้วยกัน ไม่ว่าจะนั่งในบ้าน หรือล้อมวงออกไปทานนอกชานบ้าน

วิธีการเปิบอาหารด้วยมือของคนทั่วไปก็คือการใช้มือตะล่อมอาหารให้รวมเป็นคำ เน้นอาหารคำนั้นให้อยู่ภายในอุ้งนิ้วก่อนส่งเข้าปากวิธีนี้บางครั้งส่งผลให้เกิดความน่าเกลียด แต่วิธีการเปิบอาหารด้วยมือของชาวม้ง เป็นวิธีที่ได้รับการขัดเกลาจนอาหารไม่น่าดูต่างๆให้หมดไปกลายเป็นศิลปะที่สวยงามน่าดู และถือเป็นแบบแผนปฏิบัติสืบต่อกันมาของชาวม้ง วิธีดังกล่าวคือใช้นิ้วเพียง ๓ นิ้ว คือนิ้วชี้ นิ้วกลาง และนิ้วหัวแม่มือตะล่อมอาหารให้พอดีคำ เน้นคำอาหารนั้นให้อยู่ในอุ้งนิ้วทั้งสามแล้วจึงส่งเข้าปากขนาดอาหารต้องเป็นคำเล็กๆ เมื่อยกป้อนเข้าปากจึงไม่ต้องยกปากกว้างและข้าวไม่ร่วงพรูจากอุ้งนิ้ว นิ้วมือก็ไม่เลอะเทอะเปรอะเปื้อน ประกอบกับท่าทางการกินอันเนิบนาบอ่อนช้อย ทำให้การเปิบอาหารด้วยมือของชาวม้งจึงกลายเป็นศิลปะที่งดงามน่าดูนอกเหนือจากนี้ก็คือการทำความสะอาดมือหลังรับประทานอาหาร ชาวม้งทั่วไปอาจล้างมือด้วยน้ำเปล่า แต่ชาวม้งจะต้องชำระด้วยน้ำสะอาดก่อนในครั้งแรก ต่อจากนั้นก็ใช้สบู่ฟอก ล้างน้ำสบู่ และตามมาด้วยโชด้าหอม ล้างโชด้าออกแล้วใช้มะกรูดทั้งผิวฝานเป็นแว่นบางๆ ล้างมืออีกครั้งหนึ่ง (การเปิบอาหารด้วยมือของชาวม้ง. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

ยานพาหนะในการเดินทางในอดีต

ภาพ ๔.๕๔ ภาพการเดินทางในอดีตในงานจิตรกรรมโดยใช้ช้าง ม้า

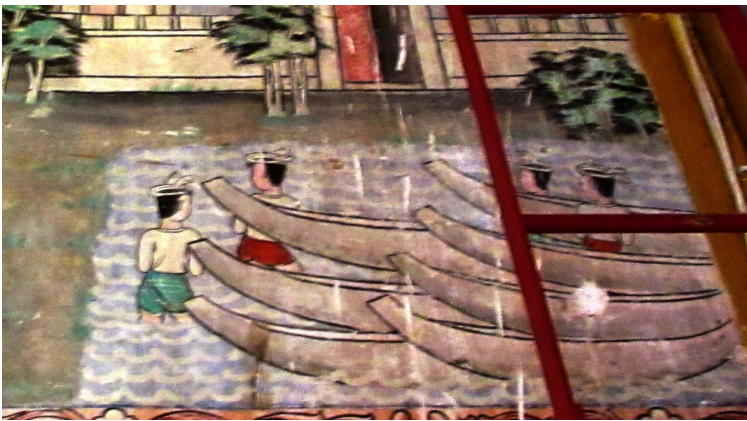

ภาพ ๔.๕๕ ภาพยานพาหนะการเดินทางในอดีตใช้เกวียนและเรือเป็นหลัก

เกวียน เป็นยานพาหนะทางบก มี ๒ ล้อทำจากไม้ชั้นดีเนื้อแข็ง ใช้แรงงานสัตว์ลากจูง เกวียนเป็นพาหนะหลัก ใช้ในการบรรทุกสิ่งของสัมภาระต่างๆ ได้ดีใช้เดินทางหรือขนส่งค้าขายสิ่งของระหว่างหมู่บ้าน เกวียนเป็นเสมือนยานพาหนะสำคัญที่ต้องมีทุกบ้าน เปรียบได้กับรถในปัจจุบัน โดยทั่วไปเกวียนมีอยู่ ๒ ชนิด คือ เกวียนเทียมด้วยวัว และเกวียนเทียมด้วยควาย ปัจจุบันความสำคัญของเกวียนลดน้อยลงมาก จากที่เคยใช้เป็นยานพาหนะหลักในการบรรทุกและการเดินทาง ก็นำมาใช้เป็นเพียงเครื่องประดับตกแต่งบ้านเรือน และเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมในอดีตของคนในท้องถิ่นนั้นๆ ด้านบนของภาพปรากฏภาพการเดินทางโดยใช้เกวียนเป็นยานพาหนะ

ภาพ ๔.๕๖ ภาพการเดินทางในอดีตโดยใช้เรือ

ภาพ ๔.๕๗ ภาพการเดินทางในอดีตโดยใช้เรือขุดในงานจิตรกรรม

เรือเป็นพาหนะอย่างหนึ่งในการเดินทาง เกิดจากความจำเป็นของคนสมัยก่อนที่จะต้องเดินทางไปมาหาสู่กัน การไปมาค้าขายและการยกกำลังพลเป็นกองทัพไปทำสงครามเนื่องจากในสมัยก่อนการเดินทางทางบกไม่มีถนนหนทางลำบาก กั้นดาร์ และบ้านเรือนจะนิยมปลูกสร้างตามแนวแม่น้ำ ผู้คนสมัยนั้นจึงนิยมใช้แม่น้ำและคลองเป็นเส้นทางคมนาคมที่สะดวกรวดเร็วที่สุด จึงใช้เรือเป็นพาหนะสัญจร เริ่มแรกนั้นเรือที่ใช้ในลำน้ำเป็นเรือขุดซึ่งมีการลองผิดลองถูกหลายอย่าง บางครั้งเรือก็ไม่ลอยเพราะมีน้ำหนักมากเกินไป หรือการขุดเรือไม่ได้สมดุล เอียงไปข้างใดข้างหนึ่งทำให้เรือจมน้ำได้ จนกระทั่งพัฒนาขึ้นมาเรื่อย ๆ เป็นเรือขุดซึ่งขุดจากท่อนซุง วิธีการขุดเรือคือ เอาไม้เผาไฟแดง ๆ วางไว้บนผิวเรือตามตำแหน่งที่จะขุด แล้วให้ไม้ไหม้ไฟเพื่อจะได้ขุดลงในตัวไม้ให้เกิดร่องเกิดหลุมกว้างเป็นรูปเรือ หลังจากขุดแล้วนำไปทดลองลอยน้ำและปรับปรุง ช่องว่างให้มีความสมดุลไม่พลิกคว่ำ เรือขุดสมัยก่อนทำมาจากท่อนซุง ต่อมาเป็นเรือต่อ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ประมาณสมัยรัชกาลที่ ๒ มีการสั่งเรือพายเรียกว่าเรือสำปันจากประเทศจีนเข้ามาใช้ในประเทศไทย ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการต่อเรือสำปันแปลงขึ้นหลังจากนั้นก็มีการต่อเรือเลียนแบบเรือโบ๊ตซึ่งต่อมาเรียกว่า "เรือบด" เรือกรรเชียง เรือเข็มซึ่งมีลักษณะเป็นเรือลำเล็ก ๆ นั่งได้คนเดียว พลิกคว่ำง่าย เป็นเรือที่พระสงฆ์พายบิณฑบาตร เพราะพระสงฆ์จะได้มีความสำรวมในการออกบิณฑบาตร ต่อมาเป็นเรือต่อใช้ไม้กระดานต่ออย่างน้อย ๓ แผ่นในอดีตมีการต่อเรือเดินทะเลซึ่งมีมาตั้งแต่สมัยอยุธยาสืบเนื่องจากเรือสำเภากิจน เรือของประเทศฝรั่งเศส เรือของประเทศฮอลันดาที่ได้ติดต่อค้าขายกับประเทศไทยและนำไม้จากเมืองไทยซึ่งมีราคาถูกมาต่อเรือโดยชาวต่างประเทศ และคนไทยร่วมทำการต่อเรือทำให้คนไทยได้เรียนรู้วิธีการต่อเรือจากชาวต่างประเทศ (เรือไทยโบราณ. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

ร้านน้ำหม้อดิน

ภาพ ๔.๕๘ ภาพหม้อน้ำดินเผาที่นิยมวางไว้หน้าบ้านทุกบ้านในงานจิตรกรรม

คนไทยในอดีตมักมีน้ำใจเอื้ออาทรต่อกันจึงเกิดเป็นวัฒนธรรมร้านน้ำเกิดขึ้น “ร้านน้ำ” หมายถึง ร้านที่ตั้งหม้อน้ำต้มไว้เป็นทาน ก็คือกรบริการให้น้ำดื่มแก่ผู้คนที่ผ่านไปมาโดยไม่คิดมูลค่า พบได้ทั่วทุกภูมิภาคของไทย ร้านน้ำจะประกอบไปด้วยภาชนะหรือหม้อน้ำพร้อมกระบวยหรือภาชนะตักน้ำวางคู่กันริมทางสำหรับผู้สัญจรผ่านไปมาได้ดื่มดับกระหาย เป็นการแบ่งปันแก่คนเดินทางโดยไม่จำเพาะเจาะจง ไม่จำเป็นต้องรู้จักมักคุ้น ถือว่าเป็นทานอันยิ่งใหญ่ ในอดีตแถบชนบทจะมีอยู่ประจำทุกบ้าน ไม่ว่าจะ เป็นข้างรั้ว ใต้ถุน และชานเรือน ที่เจ้าของเตรียมไว้เผื่อแผ่สำหรับผู้มาเยี่ยมเยือน

ตั้งฮ้านน้ำมีความเชื่อกันว่า ทานจากการตั้งน้ำดื่มแก่ผู้ที่สัญจรไปมาหรือแขกมาเยือนบ้านเป็นกุศลมหาศาล ตรงกันข้ามกับการหวงน้ำ เมื่อตายไปจะตกนรกหมกหม้อ อดอยากหิวโหยไม่มีน้ำดื่ม คนเฒ่าคนแก่จึงเชื่อถือเรื่องนี้มากกว่าควรตั้งฮ้านน้ำและเปลี่ยนหรือทำความสะอาดหม้อน้ำทุกวัน หากใครมาแวะเยี่ยมเยือนต้องต้อนรับขับสู้ มีน้ำมีท่าให้แขกหรือ จึงจะเป็นเจ้าบ้านที่ดี (ฮ้านน้ำ, ๒๕๖๖, ออนไลน์)

การจงจำทำโทษผู้ทำผิด

ภาพ ๔.๕๙ ภาพการจงจำและการทำโทษผู้ทำผิดในงานจิตรกรรม

ภาพ ๔.๖๐ ภาพการจงจำและการทำโทษผู้ทำผิดด้วยช้อนคานในอดีต

ช่อ และ คา คือเครื่องจองจำคนโทษสมัยโบราณ ช่อ มี ๒ ชนิด คือ ช่อมือและช่อเท้า ช่อเท้านั้นทำด้วยไม้เนื้อแข็งรูปร่างคล้ายเสาสีเหลี่ยม มีความยาวพอสมควรที่ตัวไม้นี้จะเจาะเป็นช่องทะลุตลอดพอขนาดให้เท้าทั้งสองสอดเข้าไปได้ ปลายเท้าไปโผล่อีกข้างหนึ่ง ด้านบนของช่องที่สอดเท้ามีลิ้มตอกบังคับไม้ให้ดึงเท้าออกได้ คา ทำด้วยไม้เนื้อแข็งหรือไม้ไผ่ใช้ใส่คอผู้ถูกลงโทษ คาใช้ใส่คอผู้ถูกจองจำ คา ประกอบด้วยไม้ ๒ ชั้น มีลิ้มตอกบังคับหัวท้าย เวลาใส่แยกไม้ทั้งสองออกจากกัน แล้วเอาส่วนที่ทำเป็นช่องประกบกับคอตอกสลักหรือลิ้มหัวท้าย เพื่อบังคับไม่ให้หลุดออกจากคอได้ (ญาดา อารัมภีร. ๒๕๖๖. ออนไลน์)

การล่าสัตว์ในอดีต

ภาพ ๔.๖๑ ภาพการล่าสัตว์ในอดีต

ในงานจิตรกรรมจะเห็นภาพนายพรานกำลังชும்ยิงกวางในป่า ซึ่งสอดคล้องกับประเทศไทยในอดีตที่การล่าสัตว์ป่าในชนบทกระทำกันเป็นปกติเพื่อนำมาเป็นอาหารเพื่อบริโภคหรือนำมาขายเป็นสินค้าทั้งเนื้อ หนัง เขา เป็นของสะสมตกแต่งบ้าน หลังจากสงครามโลก ครั้งที่ ๒ เป็นต้นมา อาวุธปืน และเครื่องมือเครื่องใช้ ตลอดจนยานพาหนะ สำหรับใช้ในการล่าสัตว์ ได้พัฒนาขึ้นมาก โดยเฉพาะอาวุธปืน กระสุนปืน และรถจี๊ปขนาดต่าง ๆ ที่เป็นสิ่งเหลือใช้จากสงครามจำนวนมาก ปืนดังกล่าวมีอนุภาพในการล่าสัตว์ใหญ่มากขึ้น รถจี๊ปก็ช่วยอำนวยความสะดวกให้เดินทางในถิ่นทุรกันดารได้ไกลขึ้น สิ่งเหล่านี้ช่วยให้นักล่าสัตว์สามารถอยู่ในป่าได้ครั้งละนาน ๆ สัตว์ป่าจำนวนมากจึงถูกล่าอย่างรวดเร็ว ประกอบกับจำนวนประชากรของประเทศไทยเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ จึงมีการขยายพื้นที่เกษตรกรรม โดยวิธีบุกรุกพื้นที่ป่า หุงหญ้า อันเป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และถิ่นอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด สัตว์ป่าหลายชนิดลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และบางชนิดต้องสูญพันธุ์ไป เช่น สมัน ซึ่งถือกันว่าเป็นกวางที่มีเขาสวยงามที่สุดในโลก ทั้งยังพบได้เพียงประเทศไทยเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าพื้นเมืองของไทยอีกหลายชนิดกำลังอยู่ในภาวะล่อแหลมที่จะสูญพันธุ์ (ประวัติสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า, ๒๕๖๖. ออนไลน์)

ขั้นตอนการทำงานของศิลปิน

ภาพ ๔.๖๒ ภาพขั้นตอนการทำงานของศิลปินที่เห็นร่องรอยดินสอวิธีการร่างภาพก่อนลงสี

การวาดภาพของช่างเพ็ญนั้นจะเริ่มจากการร่างภาพด้วยดินสอ ในส่วนของภาพบุคคล สัตว์ สิ่งก่อสร้าง ต้นไม้ จากนั้นลงสีบางๆด้วยสีฝุ่นผสมน้ำ ตัดเส้นด้วยสีดำ พู่กัน จะมีประมาณ ๓ ขนาด คือแปรงที่ใช้ระบายพื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น ท้องฟ้า พื้นดิน พู่กัน ขนาดกลางใช้แตะ กระทบทำเป็นพุ่มไม้และพู่กันขนาดเล็กใช้ตัดเส้น สีที่ใช้ส่วนใหญ่ เป็นสีน้ำตาล สีเทา สีเขียว สีแดง

สรุป

ผลงานจิตรกรรมใช้เทคนิคการวาดภาพแบบไทยประเพณีแบบช่างชาวบ้าน ชื่อ นายเพ็ง สีที่ใช้เป็นสีฝุ่นโดยรวมเป็นสีเทา น้ำตาล ดำ แดงและเขียว ไม่ปรากฏสีฟ้า สีม่วง บริเวณคอสองเหนือช่องหน้าต่าง ด้านซ้ายและด้านขวาเป็นเรื่องทศชาติชาดก ด้านล่างระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพนรกภูมิ ผนังด้านหลังพระประธานเขียนภาพ พุทธประวัติตอนมารผจญและพระมาลัยเสด็จสวรรคตเจดีย์จุฬามณี ด้านตรงข้าม พระประธานเขียนภาพเสด็จกลับจากดาวดึงส์และตอนหนีออกผนวช ลักษณะพิเศษ อีกอย่างหนึ่งของงานจิตรกรรมในอุโบสถนี้คือการลงชื่อผู้มีจิตศรัทธาบริจาคไว้ใต้ภาพ ทุกภาพ

เรื่องราวร่วมสมัยที่ปรากฏในงานจิตรกรรมได้แก่ งานสถาปัตยกรรมแบบ ตะวันตก การแต่งกายของทหารสมัยรัชกาลที่ ๕-๖ การจัดขบวนทหาร ทรงผม และการแต่งกายของชาวบ้าน การศึกษา วัฒนธรรมการกิน พาหนะการเดินทาง การล่าสัตว์ การจองจำ และขั้นตอนการทำงานของศิลปิน

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. กลุ่มอนุรักษ์งานจิตรกรรมประติมากรรม กองโบราณคดี (๒๕๕๙). อนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังใน พระอุโบสถ วัดธรรมิการาม อ.บ้านหมี่ จ.ลพบุรี. อัดสำเนา การเปิบอาหารด้วยมือของชาววัง. (๒๕๖๖).). สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://mydiningchef.com/>
- การทาสีไทยในยุคเก่ายังล้ำสมัยไม่มีกึ่งทาสีประจำการ. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <http://valuablebook๒.tkpark.or.th/๒๐๑๕/๑๓/document๗.html>
- ญาติ อารัมย์ภิรัช. (๒๕๖๖). คนโทสมัยก่อน ถูกจองจำด้วยชื่อ-คา แต่ปลดได้โดยการเสีย ‘ค่าลด’ ให้ผู้คุม. สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.matchonweekly.com/c>
- นรกภูมิ. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.th.wikipedia.org/wiki/นรกภูมิ>
- นพวรรณ ภัทรมูล. (๒๕๕๙). ‘นรก’ ใน จารึกเรื่องนิริยภดา. สืบค้นเมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://db.sac.or.th/>
- ประวัติสำนักอนุรักษ์สัตว์ป่า. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://portal.dnp.go.th/>
- ปฏิรูปการศึกษาไทยสมัยรัชกาลที่ ๕. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.allthingshair.com/th>
- ผมทรงมหาดไทย. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.allthingshair.com/th>
- พิชัยสงครามของพระมหากษัตริย์. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <http://www.satriwitn.ac.th/>
- พีรศรี โปวาทอง. (๒๕๖๖). ยุคทองของสถาปัตยกรรมในสมัย ร.๕-๖. สืบค้นเมื่อ ๗ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.bangkokbiznews.com/>
- มนัสวาส กุลวงศ์. (๒๕๓๙). ภาพสะท้อนสังคมไทยสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กรณีศึกษาภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดมณีมาวาส จังหวัดสงขลา. วิทยานิพนธ์ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- เรือไทยโบราณ. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๙ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://www.saranukromthai.or.th/>
- วัดพระปรางค์มุนี. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๙ มกราคม ๒๕๖๖. จาก <https://thai.tourismthailand.org/Attraction>
- ย่านน้ำ. (๒๕๖๖). สืบค้นเมื่อ ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๖๖. จาก <https://thainews.prd.go.th/> <https://www.finearts.go.th/main/view>

วัดพระพรางค์มุนี

ตำบลม่วงหมู อำเภอมืองสิงห์บุรี จังหวัดสิงห์บุรี

สำนักศิลปะและวัฒนธรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี ลพบุรี

๓๒๑ ถนนนารายณ์มหาราช

ตำบลทะเลชุบศร อำเภอมือง จังหวัดลพบุรี ๑๕๐๐๐

โทรศัพท์ ๐ ๓๖๔๑ ๓๐๙๖